

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

Departament Obszarów Wiejskich i Rolnictwa

Wydział Obszarów Wiejskich

ul. Mazowiecka 15

50-411 Wrocław

tel. 71 776 93 50, fax 71 776 94 00

www.umwd.dolnyslask.pl

www.umwd.dolnyslask.pl/rozwoj-obszarow-wiejskich/odnowa-wsi-dolnoslaskiej/

Projekt graficzny, skład i druk:

Pikgroup

ul. Westerplatte 51

58-100 Świdnica

tel./fax 74 857 40 17

www.pikgroup.pl

Data wydania: maj 2011 r.

IV

Polski Kongres Odnowy Wsi

Odnowa Wsi - Opinie ekspertów

SPIS TREŚCI:

Barbara Kutkowska	str. 2-13
Elżbieta Kaszuba, Jan Kęsik.....	str. 14-25
Irena Niedźwiecka-Filipiak, Zbigniew Kuriata, Andrzej Drabiński	str. 26-34
Ryszard Wilczyński	str. 35-39
Henryk Dumin	str. 40-45
Bogusław Wijatyk, Paweł Czyszczon	str. 46-56

9-11 czerwca 2011 r.

Barbara Kutkowska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych

NOWE SPOJRZENIE NA ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

Pojęcie obszarów wiejskich lub rzadziej terenów wiejskich rozumiane jest dwojako jako jednostka osadnicza (wieś, osiedle wiejskie, miejscowość), a także jako określona przestrzeń terenu (Czarnecki 2009). W tradycyjnym rozumieniu obszary wiejskie traktuje się jako tereny rolnicze z naciskiem na formy działalności gospodarczej człowieka charakterystyczne dla regionów rolniczych lub odsetek osób zatrudnionych w działalności rolniczej. „*Obszary wiejskie – obszary o dominacji rolnictwa oraz w mniejszym zakresie innych form działalności ludzkiej, jak leśnictwa lub rybołówstwa, wraz ze związanym z tymi funkcjami osadnictwem*” (Czarnecki 2009 za Kostrowickim 1976). Intensywne procesy urbanizacji i industrializacji, które miały miejsce w krajach wysoko rozwiniętych, czy też przeobrażenia społeczno-gospodarcze w krajach transformujących się, doprowadziły do silnego różnicowania się struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich i obecnie „obszary wiejskie (...) powiązane są funkcjonalnie z rolnictwem oraz innymi formami działalności, dla których podstawą jest korzystanie z zasobów przyrody: lasów, rzek, czy jezior (...), służą więc do prowadzenia produkcji rolniczej, gospodarki leśnej, rybołówstwa, śródlądowego, a także wypoczynku i turystyki” (Czarnecki 2009 za Przezbórską 2004).

W roku 2007¹ obszary wiejskie w Polsce stanowiły 93% powierzchni kraju. Zgodnie z metodologią TERYT, do terenów tych zalicza się powierzchnie wszystkich gmin wiejskich oraz wiejską część gmin miejsko-wiejskich, natomiast według metodologii PECO i EVROSTATO, która stosuje inne, niż GUS kryteria wydzielenia obszarów wiejskich, odsetek ten wynosi odpowiednio 91% i 86%. Tereny wiejskie są miejscem zamieszkania 38%² ogółu mieszkańców Polski.

Przyjmując jako kryterium strukturę gospodarki wiejskiej można wyodrębnić trzy rodzaje obszarów wiejskich (Czudec 2009 za Wilkinem 2007):

1. zintegrowane obszary wiejskie znajdujące się w pobliżu większych miast, gdzie główne dochody mieszkańców pochodzą ze źródeł pozarolniczych, a rolnictwo odgrywa niewielką rolę w strukturze gospodarki. Są to tereny silnie funkcjonalnie powiązane z miastami, a ich cechą charakterystyczną jest zwiększanie się liczby mieszkańców w wyniku migracji ludności z miast;
2. pośrednie obszary o dużym znaczeniu rolnictwa, których integralną częścią są małe miasteczka spełniające funkcje administracyjne, usługowe i zaopatrzeniowe ludności rolniczej;
3. peryferyjne obszary wiejskie charakteryzujące się niską i stale zmniejszającą się gęstością zaludnienia, dominacją gospodarstw o małym obszarze i niskiej sile ekonomicznej, wysoką stopą bezrobocia ukrytego oraz słabo rozwiniętą infrastrukturą.

---

1 Wg GUS

2 Wg GUS w 2008 r. na obszarach wiejskich zamieszkiwało 14,8 mln osób. W stosunku do roku 2000 liczba ludności zamieszkującej te tereny wzrosła o 215 tys.(1,5%). W tym samym czasie liczba ludności Polski zmniejszyła się o 0,4%. Absolutna liczba ludności wiejskiej zwiększyła się w latach 2006-2008 w 11 województwach od 0,1% do 2,5%. Dotyczy to również woj. dolnośląskiego, w którym w tym czasie liczba ludności wiejskiej wzrosła o 1,1% (Polska Wieś 2010).

Według Europejskiej Karty Obszarów Wiejskich obszar wiejski to, „obszar położony wewnątrz terytorium lub teren przybrzeżny, obejmujący również wsie i małe miasteczka, na którym przeznaczone części gruntów wykorzystane są dla potrzeb rolnictwa, leśnictwa, hodowli rybnej rybołówstwa, działalności gospodarczej i kulturalnej mieszkańców tego terenu (rzemiosło, przemysł, usługi itd.), rekreacji poza terenami miejskimi, innych, takich jak budownictwo mieszkaniowe. Części rolnicze (łącznie z leśnictwem, hodowlą ryb i rybołówstwem) i nierolnicze obszarów wiejskich tworzą odrębną jednostkę w stosunku do obszarów miejskich” (Europejska Karta..., 1996).

Podstawą wyodrębnienia terenów wiejskich są różne punkty widzenia. Mogą to być kryteria: administracyjne, demograficzne lub ekonomiczno-społeczne (Roszkowska-Mądra, 2010). Według kryterium administracyjnego są to tereny poza granicami miast (wg GUS). Zgodnie z zasadami przyjętymi przez UE i OECD, kryterium demograficzne jest podstawą do wyodrębniania obszaru wiejskiego. Kryterium tym jest gęstość zaludnienia na km² (w UE 100 os./km²) w OECD 150 os./km²).

Inna klasyfikacja obszarów wiejskich obejmuje ich podział na cztery grupy (Roszkowska-Mądra 2010, za Wosiem 2001);

- dynamicznie rozwijające się obszary położone wokół węzłów miejskich i turystycznych,
- obszary podupadające, których przetrwanie i rozwój jest uzależniony przede wszystkim od możliwości regionalnej ekonomiki oraz pobudzania wielofunkcyjnego rozwoju wsi, na przykład różnych form działalności pozarolniczej (turystyka, rynek usług leśnych),
- obszary pośrednie pomiędzy dwoma wyżej wymienionymi typami, historycznie powiązane z gospodarką rolną i posiadające dość dobrą infrastrukturę pozwalającą na dostęp do ośrodków miejskich,
- obszary wyludnione lub o dużym odpływie ludności z niezagospodarowanymi gruntami, na których jest niezbędne utrzymanie minimalnego zatrudnienia

W tradycyjnym rozumieniu, wieś postrzegana była jako obszar monofunkcyjny, którego struktura gospodarki nierozzerwalnie związana była z rolnictwem. Spadek znaczenia w skali globalnej rolnictwa jako podstawy bytu ekonomicznego i jedyne miejsce zatrudnienia ludności wiejskiej spowodował, iż Europejski Model Rolnictwa oparto na paradygmacie wielofunkcyjności (Czudec 2009; Duczkowska-Małysz 1998). Jak pisze Kłodziński (1995,1997) „wielofunkcyjność obszarów wiejskich jest strategią (typem polityki) ich rozwoju, polegającą na zróżnicowaniu ekonomiki gminy, czyli oparciu jej na różnorodnych dziedzinach gospodarowania poprzez wkomponowanie w wiejską przestrzeń coraz więcej nowych funkcji pozarolniczych. Wielofunkcyjność jest przy tym przeciwieństwem dla rozwoju monofunkcyjnego, opierającego się głównie na produkcji surowców rolniczych. Pojęcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich nie jest jednoznaczne z procesem tworzenia nowych miejsc pracy. Wielofunkcyjny rozwój to pojęcie szersze związane z rozwojem lokalnym, przedsiębiorczością, strategicznym planowaniem rozwoju, dywersyfikacją rolnictwa, rozwojem infrastruktury itd.”.

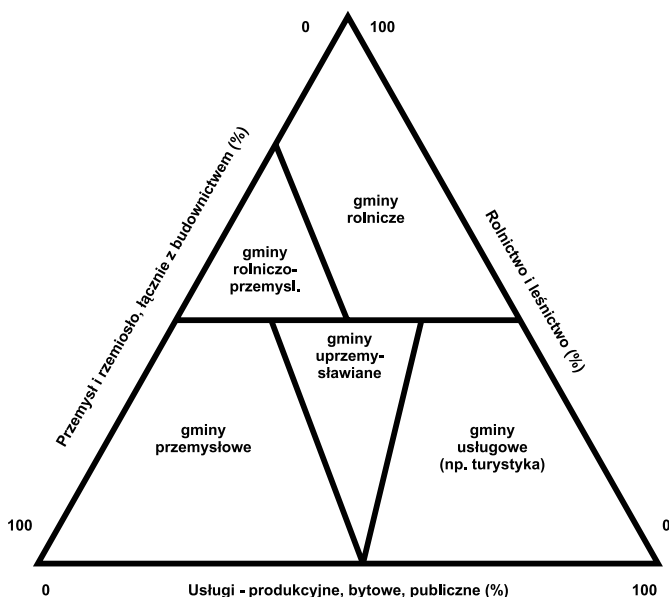
Obowiązujący Model Rolnictwa Europejskiego mieści się także w koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi (Czudec 2009; Roszkowska-Mądra 2010; Wilkin 2010). Ten paradygmat oparty jest na dwóch koncepcjach, mianowicie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i wielofunkcyjnego rolnictwa. Obie te koncepcje wzajemnie się uzupełniają i umożliwiają realizację zasad zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, jednakże wielofunkcyjność jest „koncepcją szerszą obejmującą funkcję rolniczą i inne funkcje produkcyjne oraz funkcje spo-

łeczno-gospodarcze, środowiskowe i kulturalne realizowane przez różnych autorów na obszarach wiejskich” (Roszkowska-Mądra 2010).

Przekształcanie się wsi w kierunku wielofunkcyjności obserwować można w różnych płaszczyznach, a mianowicie na płaszczyźnie gospodarstwa domowego związanego wyłącznie z produkcją rolniczą, które staje się podmiotem gospodarczym realizującym również inne pozarolnicze funkcje ekonomiczne. Pozyskiwanie dochodów z aktywności pozarolniczej przyczynia się do poprawy zamożności mieszkańców wsi, co przekłada się na wzrost popytu konsumpcyjnego i prowadzi do poprawy koniunktury na rynku. Istotnym czynnikiem warunkującym te procesy jest jakość kapitału ludzkiego, także napływ na tereny wiejskie ludności różnych zawodów i źródeł zarobkowania, co wzmacnia funkcję rezydencjalną tych terenów. Wieś zatem staje się coraz bardziej interesującym miejscem zamieszkania. Rozwój wielofunkcyjności na obszarach wiejskich zależy również od walorów środowiskowych i kulturowych wsi sprzyjających podejmowaniu aktywności gospodarczej w sferze turystyki, a także ich dogodne położenie względem szlaków komunikacyjnych (Czudec 2009 za Spsychalskim 2005).

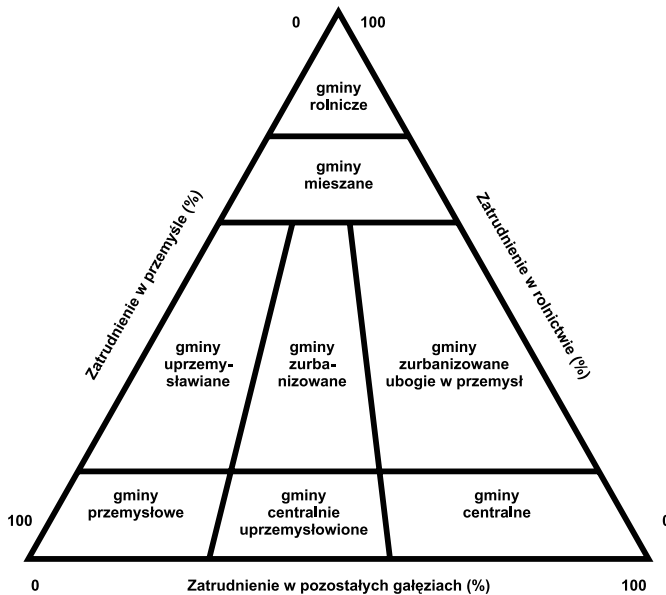
Powstawanie obszarów wiejskich o charakterze wielofunkcyjnym prowadzi do różnicowania się gmin z punktu widzenia pełnionych funkcji. O typach gmin decydują: struktura gospodarki, struktura zatrudnienia oraz walory krajobrazowo-przyrodnicze (Duczowska-Małysz 1998). Przyjmując jako kryterium różnicowania gmin strukturę gospodarki gminy podzielić można na 5 typów: rolnicze, rolniczo-przemysłowe, przemysłowe, uprzemysławiane i usługowe (schemat 1).

Typy gmin według struktury zatrudnienia to: gminy rolnicze, gminy mieszane, gminy uprzemysławiane, gminy zurbanizowane z przemysłem, gminy zurbanizowane, ubogie w przemysł, gminy przemysłowe, gminy centralne, gminy centralne - uprzemysławiane (schemat 2).

Schemat 1. Typy gmin według struktury gospodarki

Źródło: Duczkowska Małysz 1998 za U.Plack, Die Landgemeinde, Hannover 1971

Schemat 2. Typy gmin według struktury zatrudnienia

Źródło: Duczkowska-Małysz 1998 za U.Plack, Die Landgemeinde, Hannover 1971

Każdemu z tych typów gmin towarzyszy odpowiedni poziom infrastruktury, charakter zabudowy, cechy środowiska przyrodniczego, charakterystyka społeczności lokalnej.

W świadomości społecznej umacnia się pogląd, że obszary wiejskie w tym rolnictwo są dostarczycielami wyłącznie produktów żywnościowych i surowców do przemysłu. Dostrzec należy jednak, że, jak stwierdza Woś (Woś, Zegar 2002) „przez całe wieki funkcja żywnościowa wybijała się na pierwszy plan i wzmacniała strategię rozwoju rolnictwa”. Harmonijny rozwój rolnictwa związany jest z pełnieniem także innych pozarolniczych funkcji mających dla człowieka i środowiska naturalnego duże znaczenie (Wilkin 2010). Przedstawia je tabela 1. Jak pisze Wilkin (2007) „Pozakomercyjne funkcje rolnictwa stają się podstawą i głównym celem publicznego wsparcia dla rolnictwa”.

Produkcyjne	Społeczne	Kulturowe	Przyrodnicze
<p>Komercyjne:</p> <ul style="list-style-type: none"> artykuły żywnościowe artykuły rolne dla przemysłu produkty rolne służące wytwarzaniu energii usługi turystyczne związane z działalnością rolniczą <p>Niekomercyjne:</p> <ul style="list-style-type: none"> samozaopatrzenie gospodarstwa domowego w żywność wytworzone w gospodarstwie środki produkcji na własne potrzeby 	<p>Wpływ na żywotność ekonomiczną i spójność społeczną wsi</p> <p>Element zabezpieczenia społecznego dla rodzin rolniczych i części rodzin nierolniczych</p> <p>Stabilizator wstrząsów wywołanych zmianami gospodarczymi i instytucjonalnymi</p>	<p>Ochrona i wzbogacanie tradycji kulturalnych na wsi</p> <p>Wzbogacanie kultury narodowej</p> <p>Wzmacnianie tożsamości i różnorodności kulturowej na poziomie lokalnym i regionalnym</p> <p>Kształtowanie kapitału kulturowego</p> <p>Ochrona i wzbogacanie pejzażu kulturowego wsi</p>	<p>Negatywne:</p> <ul style="list-style-type: none"> zanieczyszczanie gleby i wód środkami chemicznymi, ściekami komunalnymi erozja gleb zmniejszanie bioróżnorodności terenów rolniczych emisja gazów cieplarnianych <p>Pozytywne:</p> <ul style="list-style-type: none"> zapobieganie degradacji przyrodniczej użytków rolnych ochrona bioróżnorodności terenów rolniczych ochrona bądź poprawa stosunków wodnych na terenach rolniczych zapobieganie erozji gleb

Tabela 1. Klasyfikacja rynkowych i pozarynkowych funkcji rolnictwa

Źródło: Wilkin 2010 s.29.

Wilkin (2010) za Van Huylenbroeckiem i innymi (2007) proponuje nową klasyfikację pozakomercyjnych funkcji rolnictwa, a mianowicie:

- Funkcje zielone:** zarządzanie zasobami ziemi w celu utrzymania jej wartościowych właściwości, stwarzanie warunków dla dziko żyjących zwierząt i roślin, ochrona dobrostanu zwierząt, utrzymanie bioróżnorodności i poprawa obiegu substancji chemicznych w systemach produkcji rolnej.
- Funkcje błękitne:** zarządzanie zasobami wodnymi, poprawa jakości wód, zapobieganie powodziom, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej.
- Funkcje żółte:** utrzymywanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, podtrzymywanie i wzbogacanie tradycji kulturalnych oraz tożsamości wsi i regionów, rozwój agroturystyki.
- Funkcje białe:** zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i zdrowej żywności (Wilkin 2010).

Wiele z wyżej zaprezentowanych funkcji zależy od istnienia rolnictwa. Fakt nierozzerwalności rolnictwa z funkcjami pozakomercyjnymi jest racjonalną przesłanką finansowego wspierania tego sektora ze środków publicznych także w przyszłości. Znajduje to swój wyraz w dyskusjach i dokumentach dotyczących Wspólnej Polityki Rolnej po roku 2013.

Jak pisze Oleszko-Kurzyna (2009) „funkcje rolnictwa mogą być rozpatrywane w wąskim i szerokim zakresie, tzn. na poziomie rolnika, gospodarstwa rolnego, rolnictwa jako sektora lub działu wytwórczego czy określonego terytorium”. Wieliczko (2006) funkcje rolnictwa dzieli na: produkcyjno-usługową, przestrzenną, środowiskowo-krajobrazową.

Produkcja dóbr oraz dostarczanie usług	Przestrzenna	Środowiskowa i krajobrazowa (żywność wiejskiego środowiska)	Ochrona i regeneracja zasobów naturalnych	Społeczno-kulturowa
Żywność, pasza, biomasa, włókna	Infrastruktura wiejska	Zarządzanie wiejskim krajobrazem	Utrzymanie wód gruntowych i powierzchniowych cieków wodnych	Utrzymanie lokalnej tradycji i obiektów historycznych
Turystyka, działalność dochodowa	Zatrudnienie bezpośrednie i pośrednie	Zachowanie naturalnych zasobów i bioróżnorodności	Ochrona środowiska, ochrona przed naturalnymi zagrożeniami	
Usługi na rzecz społeczności, gospodarka odpadami, recykling				
Bezpieczeństwo żywności, dobrostan zwierząt				

Tabela 2. Funkcje rolnictwa

Źródło: Wieliczko 2006, s. 175

Rolnictwo i obszary wiejskie są dostarczycielami licznych dóbr prywatnych o charakterze rynkowym (np. produktów rolnych, wytworów rzemiosła, przemysłu lokalnego, usług w tym usług turystycznych). Wieś i rolnictwo jest także źródłem dóbr publicznych pożądaných przez społeczeństwo, których mechanizm rynkowy nie jest w stanie dostarczyć (Koncepcja...2009, za Samuelsonem 1954). Według Samuelsona dobrami publicznymi są dobra o następujących cechach:

- nikt nie jest wyłączony z korzyści wynikających z ich użytkowania,
- powiększanie się liczby użytkowników nie eliminuje, ani nie pomniejsza możliwości korzystania z danego dobra przez użytkowników.

Dobra publiczne dostarczane przez rolnictwo można podzielić na dobra globalne i lokalne. Dobra globalne to dobra niezbędne społeczeństwom w skali krajów i pokoleń. Są nimi: produkcja tlenu i sekwestracja węgla, ochrona bioróżnorodności genetycznej, gatunkowej i ekosystemów, ochrona wody oraz zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Regulacja dostarczania tych dóbr odbywa się za pomocą regulacji prawnych, mechanizmów podatkowych i systemów subsydiowania.

Lokalne dobra publiczne są konsumowane na poziomie kraju czy regionu. Zdaniem autorów (Koncepcja... 2009) również wynagradzanie za dostarczanie takich dóbr powinno odbywać się na poziomie lokalnym. Dobra lokalne to:

- ochrona gruntów przed erozją przed powodzią, zapobieganie degradacji gleb,
- ochrona stosunków wodnych przed suszą i zanieczyszczeniami wód,

- ochrona krajobrazu,
- ochrona krajobrazu kulturowego wsi,
- tworzenie warunków do rekreacji i wypoczynku,
- tworzenie warunków umożliwiających powstawanie nowych miejsc pracy na terenach wiejskich.

Dostarczanie dóbr publicznych przez rolnictwo i obszary wiejskie związane jest z rozwojem ich funkcji pozakomercyjnych, tak więc rozwój wielofunkcyjny jest podstawą założeń strategicznych nie tylko w skali Wspólnej Polityki Rolnej, ale również na poziomie krajowym i regionalnym.

Zewnętrzne efekty gospodarowania związane z ochroną środowiska i krajobrazu kulturowego zostały fragmentarycznie uwzględnione w instrumentach WPR o charakterze finansowym (Baum, Śleszyński 2009). Są to np. powiązanie systemu dopłat bezpośrednich z przestrzeganiem zasad cross-compliance, płatności rolnośrodowiskowe, subsydiowanie terenów ONW, wspieranie działań na rzecz odnowy wsi i ochrony dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich.

Polityka rolna UE staje się w coraz większym stopniu polityką rozwoju obszarów wiejskich (Wieliczko 2006, Oleszko-Kurzyna 2009). Alokacja środków finansowych w latach 2004-2006, a zwłaszcza 2007-2013 wskazuje na kierunek wsparcia obszarów wiejskich zgodny z ideą wielofunkcyjności, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji mających znaczenie dla całego społeczeństwa (tabela 3). Szczególnie istotna jest dbałość o prowadzeni produkcji rolniczej zgodnie z wymogami środowiska przyrodniczego, rozwój mikroprzedsiębiorczości i dostarczanie usług ludności wiejskiej oraz wspieranie działań na rzecz odnowy wsi, udziału społeczności lokalnych w tworzeniu lokalnych strategii rozwoju oraz aktywności społecznej w ramach LGD.

Oś priorytetowa	Narzędzia realizacji	Alokacja środków	
		2004-2006	2007-2013
Oś 2	Wspieranie gospodarstw na obszarach ONW	21,62	14,83
	Program rolnośrodowiskowy	4,58	13,95
	Zalesianie gruntów rolnych i innych niż rolne	1,43	3,46
	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej	0,31	0,85
Oś 3	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	13,02	2,09
	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	0,00	6,20
	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	0,00	8,91
	Odnowa i rozwój wsi	2,51	3,51

Oś 4	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	0,68	4,77
	Wdrażanie projektów współpracy		
	Funkcjonowanie lokalnych grup działania		

Tabela 3. Alokacja środków finansowych UE na poszczególne instrumenty polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w latach 2004-2006 i 2007-2013 [%]

Źródło: Oleszko-Kurzyna 2009, s. 178.

W koncepcjach przyszłej polityki rolnej kształtuje się nowe spojrzenie na rozwój wsi. Celami tej polityki stają się: wzmacnianie konkurencyjności obszarów wiejskich, waloryzacja zasobów lokalnych i zrównoważona ich eksploatacja (Zawalińska 2009). Zmieniają się także obszary i główni odbiorcy subsydiowania wsi i rolnictwa ze środków publicznych (tabela 4). Na rozwój wsi ma i będzie miała wpływ kondycja i konkurencyjność nie tylko rolnictwa, ale także innych sektorów gospodarki funkcjonujących na obszarach wiejskich, w tym zwłaszcza wspieranie procesów inwestycyjnych na wsi.

Wyszczególnienie	Stare spojrzenie	Nowe spojrzenie
Cele polityki	Wyrównywanie szans, zwiększanie dochodów rolniczych, konkurencyjność gospodarstw rolnych	Konkurencja wsi i obszarów wiejskich, waloryzacja zasobów lokalnych, zrównoważona eksploatacja zasobów
Sektor głównego wsparcia	Rolnictwo	Różne sektory gospodarki
Główne instrumenty wsparcia	Subsydia	Inwestycje
Główni odbiorcy wsparcia	Władze centralne, rolnicy	Wszystkie szczeble sektora rządowego (od centralnego do lokalnego), różni interesariusze polityki rozwoju wsi (publiczni, prywatni i partnerstwa publiczno-prywatnego)

Tabela 4. Stare i nowe spojrzenie na rozwój wsi

Źródło: Zawalińska 2009, s. 89.

Rozwój obszarów wiejskich coraz większego znaczenia nabiera nie tylko w polityce rolnej, istotne jest także miejsce obszarów wiejskich w koncepcjach przyszłej polityki regionalnej (Grosse, Hardt 2011). Odpowiada na to pytanie dokument „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie” (KSRR) przygotowany w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego. Strategia ta jest wyrazem wdrażania unijnej polityki spójności w Polsce po roku 2013. W nowym ujęciu proponuje się dwojaki sposób do rozwoju obszarów wiejskich, a mianowicie pobudzanie procesów wzrostu gospodarczego i konkurencyjności z kontynuacją poprzednich rozwiązań skupiających się na aspekcie interwencji publicznej o charakterze wyrównawczym (np. wspieranie regionów słabo rozwiniętych). Koncepcja ta zakłada stymulowanie centrów wzrostu (głównie wiodących miast) licząc na działanie procesów dyfuzyjnych obejmujących także tereny wiejskie (Grosse, Hardt 2011).

W polityce regionalnej wieś ma swoje miejsce jako uszczegółowienie celu 1 i celu 2 (tabela 5).

Cel 1	Cel 2
<p>Wspieranie wzrostu konkurencyjności regionów</p> <p>1.2.3. Rozwijanie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich</p> <p>1.3.6. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego</p>	<p>Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych</p> <p>2.2. Wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe</p> <p>2.2.1. Usługi edukacyjne i szkolenia</p> <p>2.2.2. Usługi medyczne</p> <p>2.2.3. Usługi komunikacyjne</p> <p>2.2.4. Usługi komunalne i związane z ochroną środowiska</p> <p>2.2.5. Usługi kulturalne</p>

Tabela 5. Obszary wiejskie w KSRR 2010-2020

Źródło: KSRR 2010-2020 z 2010 r. (za Grosse, Hardt 2011, s. 46)

W KSRR 2010-2020 zaproponowano szereg rozwiązań umożliwiających integrację różnych polityk publicznych, także integrację polityki regionalnej z polityką rolną. W dokumencie tym wskazano możliwości decentralizacji działań ukierunkowanych na rozwój obszarów wiejskich, zwłaszcza tych które pobudzają tendencje rozwojowe i wykorzystują lokalne zasoby wsi.

<p>Cel 1</p> <p>KONKURENCYJNOŚĆ</p>	<p>Tworzenie warunków do integracji funkcjonalnej z miastami – włączenie obszarów wiejskich otaczających miasta w procesy rozwojowe.</p> <p>Rozwijanie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich.</p> <p>Zwiększanie wykorzystania zasobów ludzkich – zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej (w tym wahadłowej).</p> <p>Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.</p> <p>Rozwój miast powiatowych – lokalnych ośrodków rozwoju.</p> <p>Tworzenie warunków do zwiększania inwestycji pozarolniczych.</p> <p>Rozwój lokalny dla poprawy jakości życia, atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej.</p>
<p>Cel 2</p> <p>SPÓJNOŚĆ</p>	<p>Zapóźnione obszary wiejskie – restrukturyzacja społeczna, gospodarcza i przestrzenna.</p> <p>Poprawianie dostępu do usług publicznych i ich jakości.</p> <p>Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego internetu i e-usług.</p> <p>Przeciwdziałanie wykluczeniu z procesów rozwojowych obszarów skrajnie peryferyjnych.</p> <p>Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna.</p>
<p>Cel 3</p> <p>SPRAWNOŚĆ</p>	<p>Wzmacnianie strategicznego podejścia na wszystkich szczeblach.</p> <p>Lepsze ukierunkowanie terytorialne środków publicznych.</p> <p>Mechanizmy koordynacyjne, w tym zarządzanie wieloszczeblowe.</p> <p>Budowanie kapitału społecznego przez sieci współpracy między aktorami polityki regionalnej.</p>

Tabela 6. Działania KSRR skierowane na obszary wiejskie

Źródło: (Grosse, Hardt 2011, s. 50)

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi przygotowany został dokument „Kierunki Rozwoju Obszarów Wiejskich” (KROW), w którym odniesiono się do KSRR.

1. Zwiększenie konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.
2. Bezpieczeństwo żywnościowe kraju.
3. Przeciwdziałanie zmianom klimatycznym i adaptacja rolnictwa do skutków tych zmian.
4. Wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej do produkcji energii ze źródeł odnawialnych.
5. Ochrona, pielęgnowanie i wykorzystanie zasobów przyrodniczych i krajobrazowych obszarów wiejskich.
6. Zachowanie, pielęgnowanie i wykorzystanie zasobów kulturowych i dziedzictwa narodowego na obszarach wiejskich.
7. Rozwój i poprawa lokalnej infrastruktury.
8. Rozwój przedsiębiorczości i zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich.
9. Inwestowanie w kapitał ludzi i społeczny oraz wyrównywanie szans edukacyjnych mieszkańców wsi i małych miast.
10. Poprawa jakości i zwiększenie dostępności usług publicznych na obszarach wiejskich.
11. Poprawa standardów i zwiększenie dostępności narzędzi z zakresu społeczeństwa informacyjnego dla mieszkańców obszarów wiejskich.
12. Rozszerzenie zasięgu oddziaływania największych centów rozwoju gospodarczego na obszary wiejskie poprzez zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców obszarów wiejskich (zwiększenie wahadłowej mobilności przestrzennej).
13. Poprawa dostępności pracy, w tym elastycznych form pracy dla mieszkańców obszarów wiejskich i zwiększenie mobilności zawodowej.
14. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego.

Tabela 7. Działania wspierające rozwój obszarów wiejskich zaproponowane przez KROW

Źródło: (Grosse, Hardt 2011, s. 55)

W dokumencie tym wskazano na konieczność utrzymania tradycyjnych obszarów interwencji (rolnictwo, turystyka, poprawa usług publicznych, ograniczanie wykluczenia społecznego), jak i na potencjału rozwojowego wsi (internet, różnicowanie źródeł dochodów). Wskazano również na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju oraz na przeciwdziałanie zmianom klimatycznym.

W strategiach rozwojowych obszarów wiejskich coraz większego znaczenia nabierają inicjatywy i programy odnowy wsi. Zwłaszcza w kontekście konieczności integracji polityki rolnej i polityki spójności. Ukierunkowanie na konkurencyjność regionu opartą o lokalne zasoby (a zwłaszcza przyrodnicze, ludzkie, kulturowe), a także na poprawę poziomu i jakości życia na obszarach wiejskich wskazuje wyraźnie na możliwości pola aktywności i współpracy mieszkańców, przedsiębiorców i przedstawicieli administracji lokalnej.

Program Odnowy Wsi w woj. dolnośląskim już realizuje zintegrowane spojrzenie na politykę obszarów wiejskich i politykę regionalną i wpisuje się w obowiązującą Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego. Praktyczne działania wdrażane w ramach Programu Odnowy Wsi aktywizują mieszkańców wsi i małych miast i przyczyniają się do ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju kultury miejscowej.

Program Odnowy Wsi wciela w życie idee rozwoju zrównoważonego harmonizującego: ekonomicznie, potrzeby społeczne i jakość środowiska przyrodniczego oraz ład przestrzenny. Działania realizowane w ramach Programu przede wszystkim ugruntowują pojęcie i zasady „obywatelskości” mieszkańców wsi. Udział administracji samorządowej w tych procesach jest wyraźny, czasami może zbyt wyraźny. Być może po okresie pierwszych doświadczeń w przyszłości mieszkańcy terenów wiejskich rozwój własnej miejscowości wezmą w „swoje ręce”.

PODSUMOWANIE

Zarówno w oglądzie społecznym, jak i założeniach polityki rolnej i polityki regionalnej, zmienia się spojrzenie na współczesną wieś. Nie są to tereny monofunkcyjne, oparte wyłącznie o gospodarkę rolną, ale obszary pełniące liczne funkcje społeczno- ekonomiczne, środowiskowe, kulturalne i przestrzenne o istotnym znaczeniu w skali lokalnej regionalnej, krajowej, a nawet globalnej. Efekty zewnętrzne działalności rolniczej są źródłem dostarczania przez rolnictwo i obszarów wiejskich licznych dóbr niekomercyjnych bez których trudno wyobrazić sobie egzystencję społeczeństw. Produkcja tlenu, zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i udział w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego, ochrona bioróżnorodności flory i fauny, ochrona wód przed zanieczyszczeniami, ochrona gruntów przed erozją i degradacją, kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi, tworzenie warunków do wypoczynku, rekreacji społeczeństwa to dobra publiczne oferowane przez obszary wiejskie. Ich podstawowe znaczenie dla egzystencji ludzi jest niezaprzeczalne. Rola obszarów wiejskich w tym zakresie jest coraz bardziej dostrzegana i nabiera fundamentalnego znaczenia w kształtowaniu Wspólnej Polityki Rolnej, ale także polityki regionalnej. Ważne miejsce w ugruntowywaniu funkcji obszarów wiejskich mają koncepcje odnowy wsi.

PIŚMIENNICTWO

- BAUM R., ŚLESZYŃSKI J.: Nowe funkcje rolnictwa – dostarczanie dóbr publicznych. Roczniki Naukowe SERiA, t. XI, z. 2., Warszawa – Poznań- Olsztyn 2009.
- CZARNECKI A.: Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa 2009.
- CZUDEC A.: Ekonomiczne uwarunkowania rolnictwa wielofunkcyjnego. Prace nauk. Wydz. Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria: Monografie i Opracowania, nr 6, Rzeszów 2009.
- DUCZKOWSKA-MALYSZ K.: Typologia obszarów wiejskich – kryteria delimitacji w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej. [w:] Więckowicz Z. (red.) Przekształcenia obszarów wiejskich Makroregionu Południowo-Zachodniego. t. 1, Typologia gmin pod względem poziomu i warunków rozwoju, Wrocław 1998.
- DUCZKOWSKA-MALYSZ K.: Rolnictwo – wieś – państwo. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1998.
- EUROPEJSKA KARTA OBSZARÓW WIEJSKICH, Wieś i Rolnictwo, nr 2-3, Warszawa 1996.
- GROSSE T.G., HARDT Ł.: Sektorowa czy zintegrowana, czyli o optymalnej strategii rozwoju polskiej wsi. Wyd. „Pro Oeconomia” Warszawa 2011.
- KŁODZIŃSKI M.: Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju gminy. (w:) Klank L. (red.) Wieś i rolnictwo w okresie transformacji systemowej. Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa 1995.
- KŁODZIŃSKI M.: Istota wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. (w:) Kłodziński M.

(red.) Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.

Koncepcja dóbr publicznych w dyskusji o przyszłość Wspólnej Polityki Rolnej. wersja wstępna. Wyd. FAPA, SAEPR, Warszawa 2009.

OLESZKO-KURZYNA B.: Wspólna Polityka Rolna wobec wyzwań nowych funkcji rolnictwa z perspektywy Polski. Roczniki Naukowe SERiA, t. XI. Z. 2. Warszawa – Poznań- Olsztyn 2009.

ROSNER A.: Wiejskie obszary skumulowanych barier rozwojowych. (w:) Rosner A. (red.) Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych. IRWiR PAN, Warszawa 2002.

ROSZKOWSKA-MĄDRA B.: Obszary wiejskie o niekorzystnych warunkach gospodarowania w aspekcie ich zrównoważonego rozwoju. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2010.

WIELICZKO B.: Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich. Studia i Monografie, nr 134, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2006.

WILKIN J.: Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich. Nowe Życie Gospodarcze. Dodatek specjalny Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie 2014-2020. Warszawa 2007.

WILKIN J.: Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa 2010.

WOŚ A., ZEGAR J.S.: Rolnictwo społecznie zrównoważone. Wyd. IERiGŻ Warszawa 2002.

ZAWALIŃSKA K.: Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Wyd. IRWiR PAN. Warszawa 2009.

Prof. dr hab. Barbara Kutkowska

Dyrektor Instytutu Nauk Ekonomicznych i Społecznych UP we Wrocławiu

Profesor i Członek Rady Naukowej Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

Autor około 160 prac naukowych z zakresu polityki rolnej, polityki regionalnej i rozwoju obszarów wiejskich

Elżbieta Kaszuba**Jan Kęsik****OCHRONA DÓBR KULTURY MATERIALNEJ NA DOLNYM ŚLĄSKU - POTRZEBY I MOŻLIWOŚCI.****PRZERWANA CIĄGŁOŚĆ**

Dolny Śląsk od średniowiecza aż do zakończenia II wojny światowej trwał jako region o wyraźnie zaznaczonej odrębności i tożsamości. Różne kataklizmy (na przykład wojna trzydziestoletnia) co prawda zakłócały, lecz nigdy nie przerywały ciągłości jego historycznego rozwoju. Będąc typowym pograniczem doświadczał burzliwych losów. Chociaż mocno osadzony w granicach naturalnych, podlegał wielorakim zmianom. W swych dziejach przechodził pod panowanie polskie, czeskie, austriackie i pruskie. Ewolucował: wyznaniowo od katolicyzmu ku protestantyzmowi w czasach pruskich, gospodarczo od charakteru rolniczego do przemysłowego w XIX w. Wówczas właśnie, w XIX w., dzielnica nabrała jednorodnych cech niemieckich. Środowiska etniczne polskie, łużyckie, czeskie i napływowe żydowskie uległy marginalizacji, nie nosiło to jednak zasadniczych przeszkód w ich identyfikowaniu się z Dolnym Śląskiem jako ojczyzną regionalną. Widziana w wielowiekowej perspektywie tradycja tej ziemi czerpała swą specyfikę i autonomię z mieszanek wieloetniczności, wielokulturowości i wielowyznaniowości.

Dopiero zakończenie II wojny światowej położyło kres naturalnemu, ewolucyjnemu rozwojowi kulturowemu prowincji. Wskrzeszenia regionalizmu śląskiego w dotychczasowej postaci stało się niemożliwe. Przyczyna zasadnicza tkwiła w niemal całkowitej, przeprowadzonej w krótkim czasie wymianie ludności. Wraz z wyjazdem zasiedziały z pokolenia na pokolenie mieszkańców Dolnego Śląska, zniknęła wyodrębniająca ten region spośród innych żywa tradycja, mentalność, obyczaje, a w sumie styl życia. Polscy osadnicy, stanowiący tygiel ludnościowy nie tworzący początkowo społeczeństwa o ugruntowanych więziach, mogli początkowo przejąć jedynie określony obszar i ocalałą część spuścizny materialnej.

Po wojnie etniczne oblicze Dolnego Śląska uległo zasadniczej zmianie - z niemieckiego na polskie. Po dramatycznych przeżyciach wojny i okupacji ludność polska powszechnie akceptowała przekonanie o niemożności trwałego współżycia na jednym terytorium z Niemcami. Takie stanowisko umacniał fakt wysiedlenia Polaków ze wschodu. Prawie całkowita wymiana ludności została przeprowadzona w latach 1945 - 1948.

Osadnicy nie od razu tworzyli spójne społeczeństwo. Pochodzili z wszystkich regionów przedwojennej Polski, reprezentowali bardzo różnorodne tradycje, mentalność, doświadczenia młodszej wojny, przybywali na Dolny Śląsk powodowani różnymi motywami. Wspólnym udziałem tej mieszanek ludnościowej początkowo było dojmujące poczucie wykorzenienia i tymczasowości. W nowym obcym otoczeniu poszczególne wspólnoty zamykały się we własnym kręgu. W ten sposób zapewniały sobie namiastkę swojskości i bezpieczeństwa. Proces naturalnego przenikania się regionalizmów, który mógł zaowocować nową i odrębną dla Dolnego Śląska jakością, wymagał sprzyjających warunków i czasu. Tymczasem zwyciężyła tendencja do ich zakłócania, z nasileniem proporcjonalnym do przeszerpicania na polskim gruncie radzieckich wzorców ustrojowych. Sztucznie przyspieszana, powierzchowna integracja na płaszczyźnie ponadregionalnej miała służyć charakterystycznej dla systemu unifikacji społeczeństwa.

RATOWANIE PONIEMIECKIEJ SPUŚCIZNY KULTUROWEJ

Wśród polskich osadników stosunkowo szybko następowała identyfikacja z interesem lokalnym, znacznie wyprzedzającą niełatwe procesy międzygrupowej integracji i zakorzeniania się. Na Dolny Śląsk przybyły środowiska zdolne docenić w poniemieckich dobrach nie jedynie wartość czysto materialną, lecz także duchową, intelektualną.

ZAGROŻENIE ŚLĄSKICH ZABYTEKÓW

W systemie nieelastycznej gospodarki socjalistycznej, przy przewadze własności państwowej i marginalizacji własności prywatnej wiele dziedzin życia było skazanych na niedoinwestowanie i przyspieszoną dekapitalizację. Według szacunków z końca lat 90 – tych sprzed 1945 r. pochodzi ok. 90 % zabudowy wiejskiej (oprócz tej zniszczonej w 1945 r.) Dolnego Śląska. Stosunkowo niewielkie zniszczenia spowodowane działaniami zbrojnymi. Powojenne zniszczenia wojenne (sowieckie demontaże, szaber).

Rejestr zabytków dzielnicy obejmuje więcej niż 6000 obiektów i ponad 100 zespołów urbanistycznych. Nie wszystkie w wystarczającym zakresie udało się objąć ochroną i konserwacją z powodu permanentnych niedoborów finansowych. Można zaryzykować twierdzenie, że państwu dramatycznie wyniszczonemu wojną, nawet nie dotkniętemu fatalnymi w skutkach zmianami ustrojowymi, trudno byłoby podołać stuprocentowo takiemu zadaniu. W polityce władz priorytet miały m.in. budowle noszące ślady piastowskiej tradycji tych ziem. W tej grupie znajdowały się gotyckie świątynie, po 1945 r. czynne miejsca kultu religijnego, o które dbało nie tylko państwo, lecz także Kościół i wierni.

Bogactwem dolnośląskiej architektury i sztuki było ok. 700 zespołów pałacowych i dworskich o różnym stopniu zachowania, niektóre opustoszały jeszcze przed wojną. Statystycznie niewiele z nich udało się zabezpieczyć i wyremontować – w latach 1955 – 1975 ok. 70 – 80. Jako własność państwowa liczne z nich pozostawały nie zagospodarowane, inne miały fatalnych użytkowników, eksploatujących lecz nie remontujących. Ze względów po trosze ideologicznych te obiekty podzieliły losy polskich dworców w centralnej Polsce.

RENASANS REGIONALIZMU

Od 1989 r. w warunkach przekształceń ustrojowych nastąpił bardzo wyraźny zwrot ku idei regionalizmu na Dolnym Śląsku. Na fali tego zjawiska przybrały na sile postulaty przywracania obiektów kultury materialnej miejscom ich pierwotnego przechowywania i eksponowania. Upowszechniała się bowiem świadomość ich znaczenia dla pogłębiania lokalnej tożsamości i lokalnego patriotyzmu. Otwarte, wolne od kompleksów nawiązywanie do dziedzictwa minionych pokoleń, bez pomijania niemieckiej historii i tradycji, to efekt zmian nie tylko politycznych, ale też generacyjnych. Pokolenia Polaków urodzonych i dorastających tu po wojnie nie muszą uzasadniać prawa do identyfikacji z regionem dolnośląskim jako małą ojczyzną. Pozostają u siebie i chociaż nie są potomkami ludności mieszkającej tu do 1945 r., to jednak są spadkobiercami tworzonego przez poprzedników określonego krajobrazu kulturowego.

Dzieje Śląska i tutejszej kultury to bogaty potencjał, z którego można korzystać dla budowania mocnego poczucia przynależności i zapuszczania głębokich korzeni, co z kolei pomaga wyzwoleć otwartość i tolerancję. Do mentalności współczesnych mieszkańców regionu coraz bardziej przenika przekonanie, że uznawanie dorobku kulturowego jednych nacji i negowanie innych jest niszczącym, zubożającym samoograniczeniem. Dolnoślązacy wyzwalają się z ugruntowywanego przez dziesięciolecia stereotypu, który dyktował, że okres piastowski

w historii tej ziemi jest jedynym godnym uznania za własne dziedzictwo, a zarazem stawiał zbyt jednoznaczny znak równości między pojęciami „piastowski” i „polski”.

PROGRAM ODNOWY WSI, A OCHRONA DÓBR KULTURY MATERIALNEJ

Współcześni mieszkańcy wsi dolnośląskiej w przytłaczającej większości bardzo niewiele wiedzą o dziejach swoich miejscowości oraz zasobach kultury materialnej usytuowanych w najbliższym otoczeniu. Dotyczy to zarówno wydarzeń sprzed 1939 roku, jaki i po osiedleniu się na Dolnym Śląsku. W realiach poprzedniego systemu podtrzymywanie regionalizmu pozostawało w kolizji, z realizowaną przez władzę, ogólną tendencją do unifikacji społeczeństwa w wymiarze ponadregionalnym. Współcześnie w wielu środowiskach pojawia się dążenie przeciwstawne. Znajduje to wyraz w wielu inicjatywach lokalnych. Jedną z nich jest program odnowy wsi dolnośląskiej. Tak czy inaczej w momencie startu wiedza o dziedzictwie kulturowym wsi jest więcej niż skromna.

W tej sytuacji program odnowy wsi musi obejmować, niejako na wstępie, etap inwentaryzacji dóbr kultury materialnej wsi. Etap który da odpowiedź na temat zasobów kultury materialnej na danym terenie, wskaże możliwości ich wykorzystania w procesie odnowy wsi. Musi on również zawierać ogólne propozycje rewitalizacji tych obiektów, które z racji zmian gospodarczych, organizacyjnych przestały spełniać swoje pierwotne funkcje. W przypadku dóbr kultury materialnej, które nie spełniają rygorów klasycznej definicji dzieła sztuki (mam tu na myśli przede wszystkim obiekty szeroko rozumianej architektury użytkowej), znalezienie nowych funkcji w praktyce bardzo często przesądza o szansach na skuteczną ochronę obiektu. Oczywiście tego rodzaju opracowanie inwentaryzacyjne musi poszerzać również wiedzę na temat samych dzieł wsi i jej mieszkańców. Winno ono być przygotowane z uwzględnieniem rygorów pracy popularno-naukowej, oparte na solidnych studiach literatury historycznej, dokumentów oraz prasy.

Dysponując tego rodzaju opracowaniami lokalne społeczności będą w stanie przygotować lepszą, bardziej zróżnicowaną, strategię odnowy swojej wsi, uwzględniającą możliwości wykorzystania fachowo rozpoznanych zasobów kulturowych. Przy okazji pojawi się szansa na stałą współpracę pomiędzy ośrodkami naukowymi a lokalnymi strukturami władzy samorządowej i społecznościami lokalnymi, która zaowocować może oryginalnymi wartościowymi inicjatywami w ramach programu odnowy wsi.

Praktycznie każda miejscowość, gmina czy region posiada jakieś zasoby, jakiś potencjał, który można wykorzystać dla ich rozwoju. Może on wynikać z położenia geograficznego, walorów przyrodniczych, czy z doświadczeń historycznych. Niekiedy takim potencjałem bywa sama miejscowa społeczność, a w szczególności jego szeroko pojmowana aktywność, wyrażająca się np. w kultywowaniu tradycji ludowych. Ów „kapitał ludzki”, wyrażany w taki czy inny sposób zawsze staje się nieodzownym warunkiem sukcesu.

Zdarza się też często, że szanse rozwojowe wiążą się z zachowanymi na danym terenie dobrami kultury materialnej, której depozytariuszami są współcześni mieszkańcy. Społeczności i władze lokalne zazwyczaj nie w pełni zdają sobie sprawę z walorów otaczających ich materialnych śladów bytności poprzednich pokoleń. Niemniej jednak mniej lub bardziej intuicyjnie wyczuwają, że jest to coś na czym można budować perspektywy na przyszłość. Przykładem na to może być wieś Mierczyce, które skrywają wiele wartościowych zabytków kultury materialnej o wartościach ponadlokalnych. Warto na tym przykładzie wykazać konieczność prowadzenia prac inwentaryzacyjnych na obszarach wiejskich Dolnego Śląska i nie tylko.

Fot. 1. Mierczyce. Współczesne zdjęcie lotnicze.

Mierczyce są wsią o długich tradycjach historycznych sięgających pierwszej połowy XIII wieku. Współcześnie jest to społeczność aktywna i skłonna do działań na rzecz dobra wspólnego. Wyrazem tego jest, między innymi, sukces w organizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego konkursie na najpiękniejszą wieś Dolnego Śląska, w konkurencji „najlepszy start w odnowie wsi”. Buduje to nadzieje, że niniejsze opracowanie znajdzie zainteresowanie miejscowej społeczności i zostanie przez nią właściwie wykorzystane.

ZASOBY KULTURY MATERIALNEJ WE WSI MIERCZYCE

Mierczyce to z pewnością wieś z wieloma cennymi, a przy tym różnorodnymi zasobami kultury materialnej. W tym zakresie może być traktowana jako miejscowość nadająca się do prezentowania rozwoju wsi dolnośląskiej na przestrzeni dwóch ostatnich stuleci. Najstarszym zachowanym in situ śladem bytności człowieka na tym terenie są pozostałości wczesnośredowiecznego grodziska zlokalizowanego na Górze Zamkowej.

Zachowany układ przestrzenny, wsi łańcuchowej z dwoma równoległe biegnącymi ciągami komunikacyjnymi, pomiędzy potokiem Wierzbiak i zabudową po obu stronach dróg, widoczny jest już w przekazach ikonograficznych z połowy XVIII wieku. Widać to wyraźnie na rysunku Wernera. Z czasem zabudowa uległa zagęszczeniu, chociaż dawny układ działek z czasów polokacyjnych wciąż pozostaje w wielu fragmentach czytelny. W XIX wieku i początkach kolejnego stulecia wieś rozwijała się przestrzennie bardziej w kierunku południowym, aniżeli północnym.

Około 70 % istniejących obiektów kubaturowych we wsi pochodzi sprzed 1945 r., w większości z końca XIX i początków XX w. W tym zakresie nie jest to sytuacja wyjątkowa. Podobnie wygląda to w wielu innych wsiach regionu. Stan zachowania obiektów jest zróżnicowany. Relatywnie najgorzej zachowało się budownictwo związane z rolnictwem (stodoły, obory, stajnie itp.). Nieużytkowane niekiedy od dziesięcioleci szybko popadały w ruinę, część z nich zniknęła już bezpowrotnie z krajobrazu kulturowego wsi. Jeżeli chodzi o budynki mieszkalne, ich stan

jest również mocno zróżnicowany. Praktycznie wszystkie poddawane były różnorodnym zabiegom modernizacyjnym. Niekiedy prowadziło to do głębokich zmian naruszających oryginalny kształt architektoniczny. Zmieniała się bryła budynku, elewacje, przeprowadzano nowe podziały wewnętrzne. Mimo tego sporo budynków mieszkalnych we wsi zachowało swój pierwotny charakter. Wiele obiektów wykonanych zostało z kamienia łamanego, pozyskiwanego w tutejszym kamieniołomie. Żałować należy, że urodę tego materiału budowlanego przeważnie ukryto pod warstwą tynku.

Stosunkowo najlepiej zachowały się w Mierzycach budynki użyteczności publicznej oraz przemysłowe (dworzec kolejowy, młeczarnia, młyn, remiza strażacka czy szkoła). Tu zmiany miały mniejszy charakter, przynajmniej jeśli chodzi o ich bryły.

Wśród zasobów kultury materialnej zlokalizowanych w Mierzycach na szczególne potraktowanie zasługuje, położony w centrum wsi, kościół parafialny. Jest to najstarszy obiekt zachowany w obrębie wsi. Jego walory mają charakter ponadlokalny, regionalny. Nie często się zdarza, żeby niewielki, na pierwszy rzut oka niepozorny wiejski kościół, krył w sobie tak wiele atrakcji, mogących przyciągnąć niejednego turystę. Świątynia powstała w pierwszej połowie XIV wieku. Dzisiejszy jej kształt jest efektem gruntownej przebudowy, która miała miejsce w pierwszej połowie XVIII w. Kościół niemal w całości wykonany został z kamienia łamanego, podobnie jak wiele innych budynków we wsi. Wewnątrz zachowało się wiele cennych elementów wyposażenia: barokowy nagrobek Johanna Schweinichen'a pochodząca z tego samego czasu, bogato rzeźbiona ambona.

Fot. 2. Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Elementy barokowego wystroju świątyni.

Na wieży kościoła wciąż znajduje się pochodzący z pierwszej połowy XVIII wieku, kompletnie zachowany mechanizm zegarowy. W posiadaniu miejscowego proboszcza jest także, równie dobrze zachowana, jego drewniana tarcza zegarowa. Jest to jeden z najstarszych, tak dobrze zachowanych, zegarów wieżowych na obszarach wiejskich Dolnego Śląska. Inne równie cen-

ne elementy barokowego wyposażenia świątyni, to datowane na pierwszą połowę XVIII w. organy, dwa malowane na desce obrazy, pochodzące, jak się wydaje, ze szkoły wilmanowskiej oraz bogato zdobiona szafa na przedmioty liturgiczne, też z XVIII w. Inną, nieco tajemniczą atrakcją kościoła jest usytuowana w podziemiu XIX wieczna krypta. Niestety wejście do niej jest dzisiaj zamurowane. Oczywiście nie są to wszystkie atrakcje turystyczne tego szczególnego miejsca.

Fot. 3. Kompletnie zachowany unikatowy mechanizm

Fot. 4. Wnętrze świątyni. Barokowe organy z pocz. XVIII w. zegara wieżowego z pocz. XVIII w.

W zabudowie Mierczyc wyraźnie dominuje kompleks budynków pałacowo-folwarcznych. Rezydencja panów na Mierzycach powstała na przełomie XVI i XVII stulecia i utrzymana była w stylu renesansowym. Znajduje to potwierdzenie w zachowanych do dzisiaj elementach wystroju architektonicznego. Pałac gruntownie przebudowano w pierwszej połowie XVIII stulecia, a następnie pod koniec kolejnego wieku. Z czasów pierwszej przebudowy pochodzi doskonale zachowany barokowy piec kaflowy. Pałac wpasowany został bezpośrednio w założenie folwarczne. Reprezentacyjne wejście usytuowane zostało od strony zabudowań gospodarczych. Pałac oddziela od nich jedynie szeroka, dobrze zachowana do dzisiaj fosa. Ze wspomnianego rysunku Wenera widać wyraźnie, że folwark istniał już w połowie XVIII w. Potwierdza to analiza zachowanej architektury obór i stodoł. Elementy elewacji oraz detale architektoniczne, dobrze zachowane, wskazują, że obiekty te powstały jeszcze w XVIII w., a w następnych stuleciach podlegały jedynie modernizacjom.

Ze względu na stan zachowania założenie pałacowo-folwarczne w Mierzycach można z pewnością uznać za jeden z ciekawszych przykładów tego rodzaju zespołów w skali całego Dolnego Śląska. Wraz z pobliską świątynią decydująco może o ponadregionalnej atrakcyjności turystycznej Mierzyc.

Fot. 5. Mierczyce. Założenie pałacowo-folwarczne.

Fot. 6. Pałac w Mierzycach. Barokowy piec kaflowy.

Fot. 7. Fragment folwarku. Obora z przełomu XVIII/XIX w.

Dowodem na wspomnianą różnorodność dóbr kultury materialnej zachowanych w Mierzycach jest znakomicie zachowany, czynny młyn gospodarczy, położony w południowej części wsi, przy drodze na Granowice. Informacja o istnieniu we wsi młyna pochodzi dopiero z 1789 r., wydaje się jednak prawdopodobne, że młyn funkcjonował tu już po lokacji wsi. Biorąc pod uwagę często spotykaną ciągłość istnienia tego rodzaju obiektów na terenach wiej-

skich, z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, iż młyn występujący w dokumentach z końca XVIII w. istnieje do dzisiaj w tym samym miejscu. Pierwotnie był to młyn napędzany kołem wodnym. Obiekt poddany został gruntownej modernizacji najprawdopodobniej w latach 20. XX w. W miejsce koła wodnego zainstalowano turbinę wodną Francisa. Przebudowano wówczas budynek młyna, zarówno część mieszkalną jak i produkcyjną. W tej ostatniej zainstalowano, pracujące do dziś, urządzenia saksońskiej firmy braci Grosse. O wartości młyna jako atrakcji turystycznej przemawia fakt, że jest to obiekt czynny produkcyjnie, wyposażony w komplet sprawnych urządzeń sprzed niemal stu lat. W latach powojennych zlikwidowano jedynie napęd wodny, w konsekwencji zasypano również kanał młynówki, doprowadzający wodę z pobliskiego potoku. Pozostała jedynie w stanie nienaruszonym komora turbiny.

Fot. 8. Wyposażenie młyna w Mierzycach z lat 20. XX w.

Architektonicznym wyróżnikiem miejscowości jest również utrzymany w stylu architektury zamkowej, jedyny w swoim rodzaju, budynek dworca kolejowego w Mierzycach z 1902 r. Tuż obok, mniej więcej w tym samym czasie, zbudowano obsługującą okolicznych rolników mleczarnię. Jej zabudowa wraz z dworcem współtworzy, utrzymany w zbliżonym stylu, najbardziej zindustrializowany fragment wsi.

W Mierzycach zachowało się kilka oryginalnych, wartościowych przykładów typowego dla nizinnej części Dolnego Śląska budownictwa wiejskiego z drugiej połowy XIX i początków XX w. Choć większość z nich został mniej lub bardziej

Fot. 9. Mierzyce. Nawiązujący do architektury „burgowej” budynek dworca kolejowego z 1902 r.

przebudowana lub zdewastowana, pozwala zorientować się w organizacji i funkcjonowaniu gospodarstw chłopskich z przełomu XIX i XX w. Zachowane gospodarstwa ilustrują również zróżnicowanie majątkowe tutejszych rolników.

Począwszy od drugiej połowy XIX wieku po wybuch II wojny światowej Mierczyce zmieniały powoli swój charakter. Z wsi skoncentrowanej na uprawie ziemi i hodowli przeobrażały się w ośrodek o charakterze rolniczo-usługowym. Wyraźny był też proces uprzemysłowienia, czego wyrazem była budowa kamieniołomów, doprowadzenie linii kolejowej, czy budowa mleczarni. Tym procesom przypisać należy również pojawienie się w tradycyjnej architekturze wiejskiej przykładów budownictwa mieszkalnego zapożyczonych z ośrodków miejskich. W pierwszych dekadach XX wieku kilku tutejszych rolników zdecydowało się na budowę nowych siedzib mieszkalnych. Chodzi głównie budynki nr 11 i 37. Ten ostatni, którego zarówno bryła jak i detal architektoniczny wyraźnie nawiązują do typowej architektury secesyjnej, zachowane są dobrze zachowanymi, oryginalnymi podziałami wewnętrznymi oraz wyposażeniem z epoki. Składają się na to stolarka okienna i drzwiowa, posadzki, część meblowania, a przede wszystkim dwa oryginalne piece kaflowe z 1923 r. Szczególnie wartościowy jest ten zachowany na piętrze, utrzymany podobnie jak i cały budynek w klimacie śląskiej secesji.

Fot. 10. Budynek mieszkalny z 1923 r.

Poza tym we wsi zachowało się kilka wartościowych obiektów typowych dla ośrodków wiejskich Dolnego Śląska. Mam tu na myśli przede wszystkim zachowaną w stanie bliskim oryginalnemu wiejską remizę strażacką z 1915 r., wybudowany z kamienia łamanego XIX wieczny przydomowy magazyn na produkty żywnościowe (rodzaj lodowni) oraz takie urządzenia jak zachowany w gospodarstwie nr 11 wózek do przewożenia napędu młockarni.

Fot. 11. Mierczyce. XIX wieczny wiejski bród.

We wsi ocalał również jeden z dwóch istniejących niegdyś brodów przez potok Wierzbiak. W XIX wieku został on wybrukowany na całej swojej szerokości. Mimo licznych powodzi nawiedzających miejscowość, bruk w większości nie został naruszony. Przypomina, że jest to jedyny znany mi na Dolnym Śląsku użytkowany bród wiejski. Kryterium rzadkości występowania przemawia za potrzebą jego ochrony. Dodać należy także, że niemal wszystkie ciągi komunikacyjne we wsi posiadają nawierzchnię brukową z drugiej połowy XIX i początków XX w. Część z nawierzchni brukowych w okresie powojennym została pokryta asfaltem. Najstarsze fragmenty brukowanych jezdni w Mierzycach mają około 150 lat.

WALORY ANTROPOGENICZNE WSI MIERCZYCE I MOŻLIWOŚCI ICH WYKORZYSTANIA

Przeprowadzone na terenie wsi Mierzyce prace inwentaryzacyjne skłaniają do sformułowania kilku wniosków. Po pierwsze trzeba podkreślić, że na terenie wsi zachowało się wiele cennych, różnorodnych obiektów kultury materialnej, począwszy od pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska, poprzez założenie pałacowo-folwarczne, kościół parafialny wraz z jego wyposażeniem, po obiekty związane z tradycyjną funkcją wsi – gospodarką rolną. Niekiedy zachowały się również elementy dawnego wyposażenia mieszkalnego i gospodarskiego. Po drugie, zespół zachowanych na terenie wsi obiektów historycznych posiada wartości tej klasy, które mogłyby zostać wykorzystane nie tylko w wymiarze lokalnym, ograniczonym do obszaru gminy, ale również regionalnym - wojewódzkim.

Innymi słowy Mierzyce dysponują antropogenicznymi walorami turystycznymi, dzisiaj zupełnie nieznanymi szerszemu ogółowi, a przez to i niewykorzystanymi. Wyzyskanie tego potencjału wymaga jednak szeregu działań, zarówno ze strony lokalnej społeczności, władz gminnych jak i wojewódzkich. Pierwszy krok został uczyniony. Przeprowadzona inwentaryzacja wskazała na zasoby kultury materialnej we wsi i potencjalne możliwości rozwojowe związane z nimi. Teraz niezbędne wydaje się przystąpienie do opracowania szczegółowych planów ich wykorzystania i udostępnienia.

Jak wskazują doświadczenia zarówno krajowe jak i zagraniczne współczesna turystyka rozwija się raczej w kierunku turystyki kwalifikowanej. Dzisiejszego turystę nie łatwo zadowolić jedynie walorami przyrodniczymi, wymaga produktu bardziej wyspecjalizowanego, specyficznego, dostosowanego do zróżnicowanych potrzeb i oczekiwań. Równocześnie w procesie kształtowania społeczności lokalnych wzrasta zainteresowanie własnym regionem, jego tradycjami, zabytkami, specyfiką miejscowej kultury. Przy czym wzrost zamożności społeczeństwa, wiele wolnych dni od pracy powoduje, że to zainteresowanie może być realizowane nie tylko w okresie wakacyjnym, ale również w ramach jednodniowych wypadów poza własne miejsce zamieszkania. To z kolei stwarza szanse dla takich miejscowości jak choćby Mierzyce, położonych poblizu większych ośrodków miejskich. Dowodem na to może być sukces wcale nie odległej Jaworzyny Śląskiej, miasteczka z pozoru nieciekawego i bardzo zaniedbanego. Niemniej jednak tamtejsze, działające od pięciu lat, Muzeum Przemysłu i Kolejnictwa przyciąga kilkanaście tysięcy osób rocznie. Ponadlokalne walory zachowanej w Mierzycach kultury materialnej pozwalają rokować, że również i tu można liczyć na tego rodzaju sukces.

Najczęstszą formą eksponowania tradycyjnej kultury ludowej, czy szerzej kultury materialnej obszarów wiejskich są specjalistyczne skanseny. Istnieją one w różnych regionach Polski. Żaden jednak nie działa na terenie Dolnego Śląska. Wynika to, jak się wydaje, przede wszystkim z okoliczności społecznych, politycznych, a przede wszystkim ze specyfiki zachowanej kultury materialnej. Obiektów związanych z wsią dolnośląską najczęściej nie da się rozebrać i zgrama-

dzić w innym miejscu. Poza tym w okresie rewolucji przemysłowej w większości wsi zachodziły intensywne procesy industrializacji, co spowodowało nieodwracalne zmiany w charakterze tych obszarów wiejskich.

Ochrona kultury materialnej wsi dolnośląskiej wymaga innego podejścia. W środowiskach związanych z ochroną dziedzictwa cywilizacyjnego Dolnego Śląska od lat postulowane jest raczej stworzenie całościowego programu pod zbiorczym hasłem „szlakiem tradycji wiejskich Dolnego Śląska”. Na tym szlaku mogłyby się pojawić i przyciągać turystów, wsie z różnych części regionu, które dysponują walorami związanymi z tradycjami wsi dolnośląskiej, nie ograniczonymi tylko do sfery kultury materialnej. Jednym z punktów na tak zaprojektowanym szlaku powinny z pewnością znaleźć się również Mierzycze.

W związku z tym już teraz miejscowa społeczność, wsparta przez struktury samorządowe, powinna stworzyć program eksponujący antropogeniczne (stworzone przez człowieka) walory turystyczne wsi. Odpowiednio wyeksponowane mogłyby skupić uwagę turysty.

Tutejszy odcinek postulowanego szlaku powinien się zaczynać na „Górze Zamkowej” zwiedzaniem pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska. Oczywiście oznaczałoby to konieczność zapewnienia dojścia do tego miejsca oraz stworzenia zaplecza informacyjnego w postaci profesjonalnych tablic dydaktycznych i to nie tylko tu, ale i w innych miejscach wsi.

Na dłuższy czas potencjalnego turystę mogą przyciągnąć atrakcje związane z miejscową świątynią i jej otoczeniem. Odpowiednio wyeksponowane mają szansę stać się punktem centralnym przyszłego programu zwiedzania Mierzyc. Wymagać to będzie jednak pewnych działań. Kapitałem trudnym do przecenienia może okazać się postawa miejscowego proboszcza, zainteresowanego wykorzystaniem walorów świątyni dla celów turystycznych. Niezbędne będzie stworzenie możliwości eksponowania niektórych zabytkowych elementów wyposażenia świątyni (obrazy, szafa, chrzcielnica zegar wieżowy itp.). W planach proboszcza, które winny zyskać również wsparcie miejscowych liderów, jest także otwarcie i uporządkowanie znajdującej się w podziemiach XIX wiecznej krypty, a następnie udostępnienie jej zwiedzającym. Innymi godnym wsparcia zamysłem władarza świątyni jest przeniesienie zabytkowego XVIII wiecznego zegara do jednego z pomieszczeń przylegających do kościoła i uruchomienie go dla zwiedzających. Byłaby to atrakcja jedyna w swoim rodzaju. Musiałoby to zostać poprzedzone jednak gruntowną renowacją mechanizmu zegara, co jest oczywiście możliwe i nie niesie z sobą dużych kosztów. Trzeba podkreślić, że do rzadkości należy, aby wiejski zegar wieżowy z tego okresu zachował się w tak dobrym stanie. Wiele o poprzednich mieszkańcach wsi mogą powiedzieć zachowane na przykościelnym cmentarzu, niestety już nieliczne, nagrobki z XIX wieku oraz umieszczone przed świątynią tablice z piaskowca z wrytymi nazwiskami parafian, którzy zginęli w trakcie konfliktów poprzedzających drugą wojnę światową. Być może kiedyś da się również zrealizować inny ambitny pomysł księdza Mirosława Wątrucha. Planuje on zbić tynk i wyeksponować w pełni urodę mierzyckiej świątyni, wykonanej z miejscowego kamienia łamanego.

Inną atrakcją turystyczną zlokalizowaną w centrum wsi może okazać się dobrze zachowany zespół pałacowo-folwarczny. Całe założenie posiada unikatowe wartości historyczne wynikające z kryteriów metrykalnych oraz rzadkości występowania. (Szczegóły prezentowane były w poprzednich rozdziałach). Udostępnienie tego cennego zespołu szerszej rzeszy turystów niesie z sobą jednak sporo komplikacji. W chwili obecnej cały zespół należy do przedsiębiorcy rolnego, który dysponuje zarówno pałacem jak budynkami gospodarczymi. Część obiektów,

w tym pałac, nie jest aktualnie użytkowana, co sprzyja postępującej dekapitalizacji. Choć trzeba przyznać, że zostały one niezłe zabezpieczone przed wpływem czynników zewnętrznych. Udostępnienie zespołu pałacowo-folwarcznego zapewne możliwe będzie dopiero po przeprowadzeniu trudnych zmian własnościowo-prawnych, bądź też na mocy uzgodnień z jego właścicielem. Tak czy inaczej należy je podjąć.

Ekspozycję obiektów związanych z tradycyjnym rolnictwem dolnośląskim w Mierzycach można by rozpocząć od tutejszego młyna. Niezaprzecalną atrakcją jest to, że wciąż jest on czynny produkcyjnie. Przemiał zboża odbywa się tu w oparciu o blisko stuletnie urządzenie. Niejednego miejskiego turystę z pewnością przyciągnąć może możliwość prześledzenia procesu produkcji mąki sprzed niemal stu lat. W tym względzie można liczyć na uprzejmość właściciela.

Warto też pomyśleć o udostępnieniu którejś zagrody chłopskiej z typowym układem zabudowań. Wydaje się, że najlepiej nadawałaby się do tego gospodarstwo nr 11, mimo zaawansowanej dewastacji budynków gospodarczych.

Udostępnienie walorów zachowanej w Mierzycach historycznej kultury materialnej powinno stać się impulsem dla rozwoju wsi. Ujęte w opracowaniu obiekty znakomicie nadają się również do stworzenia ścieżki dydaktycznej przeznaczonej dla młodzieży Gminy Wądroże Wielkie.

Przykład Mierzyc jednoznacznie pokazuje potencjał kultury materialnej całej dolnośląskiej wsi oraz możliwości jego wykorzystania w procesie odnowy. Stwarza szansę wykorzystania sygnalizowanej formy turystyki kwalifikowanej, jako jednego z kierunków rozwoju obszarów wiejskich. Nie bez znaczenia jest również walor edukacyjny.

Prof. dr hab. Elżbieta Kaszuba

Pracownik naukowy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka kilkunastu prac z dziejów XX w. Zainteresowania badawcze: historia społeczna i polityczna XX w. historia gospodarcza, zagadnienia komunikacji społecznej, dzieje Śląska po II wojnie światowej, propaganda polityczna w systemach autorytarnych i totalitarnych, dziedzictwo kultury materialnej na Śląsku. Współautorka „Historii Śląska” oraz monografii miast dolnośląskich: Świebodzic i Brzegu Dolnego.

Prof. dr hab. Jan Kęsik

Pracownik naukowy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik Zakładu Historii Kultury Materialnej. Autor licznych prac z historii XIX i XX w. Zainteresowania badawcze: mniejszości narodowe w Europie Środkowej i Wschodniej, historia techniki, dzieje Śląska, inwentaryzacja dóbr kultury materialnej, wojsko a społeczeństwo II RP, dzieje kultury fizycznej i sportu. Współautor monografii miast śląskich: Namysłowa, Pieszyc i Świebodzic.

Irena Niedźwiecka-Filipiak

Zbigniew Kuriata

Andrzej Drabiński

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Instytut Architektury Krajobrazu

UDZIAŁ INSTYTUTU ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU UNIwersYTETU PRZYRODNICZEGO WE WROCLAWIU W REALIZACJI PROGRAMU ODNOWY WSI

Program Odnowy Wsi jest działaniem zmierzającym do znacznego, szeroko rozumianego, poprawienia warunków życia na wsi.

Oprócz poprawy życia w danej miejscowości, program odnowy wsi to także zespół działań realizowanych przez samych mieszkańców, z pomocą władz samorządowych, zmierzających do zachowania zastanych wartości kulturowych, odtwarzania walorów krajobrazowych oraz zasobów przyrody czy kultywowania lokalnych tradycji, a więc zachowania niematerialnej spuścizny pokoleń [8,19].

Wieś i jej otoczenie to unikalna przestrzeń, która powstawała w przeciągu wieków, a podstawą jej kształtowania był charakter prowadzonej działalności gospodarczej. Należy zauważyć, że te właśnie działania decydowały w przeszłości o odmienności życia ludności wiejskiej w stosunku do miejskiej oraz o wytworzeniu się cech indywidualnych w zakresie zagospodarowania przestrzennego, form architektury i obyczajów. Te wszystkie elementy miały wpływ i decydowały o charakterze wsi i jej wizerunku.

Przy czym wieś to nie tylko jej kształt przestrzenny czy zabudowa, to również zespół wytworzonych w ciągu wieków form i działalności związanych z jej funkcjonowaniem, to także jej bliższe i dalsze otoczenie z sadami, polami, łąkami, miedzami, zielenią śródpolną, nieużytkami i wodami. To specyficzny otwarty krajobraz zmieniający się wraz z następującymi po sobie porami roku, krajobraz budowany przez człowieka, ale w bardzo ścisłym powiązaniu z przyrodą, tą ożywioną jak i nieożywioną. Warunki lokalne narzucały sposób i możliwości zagospodarowania przestrzeni, znalezienia miejsca do życia i miejsca do pracy, określenia powiązań pomiędzy siedliskiem a polem.

W czasie, gdy praca na roli stanowiła podstawę utrzymania się, gospodarstwo-zagroda ze swym kształtem i zabudową było głównym, powtarzalnym elementem planistycznym tradycyjnego organizmu wiejskiego. Przy czym aby taka jednostka mogła prawidłowo funkcjonować musiały pojawić się funkcje pozarolnicze jako elementy uzupełniające. Stąd pośród zieleni i dachów wsi pojawiała się, jako dominanta, wieża kościoła, zajazd, szkoła, czasami wiatrak lub młyn. Na dolnośląskiej wsi nieodłącznym elementem takiego krajobrazu jest dwór, pałac lub zamek z wybijającą się w panoramie wsi grupą zieleni parkowej, dawniej urządzonej i zadbanej, dzisiaj często opuszczonej, zapomnianej i zarośniętej przypadkową roślinnością.

Poszczególne elementy składowe każdej miejscowości decydują o jej charakterze, świadczą o tradycji danego miejsca, budują jej tożsamość, stają się jej wyróżnikami, dają się zapamiętać, są znakami rozpoznawczymi, czasami są to symbole jako znaki przestrzeni. To wieża kościoła, pałacu czy zamku jest drogowskazem dla podróżującego, wyznacza kierunek marszu, identyfikuje przestrzeń. Wyrastanie i życie w takiej przestrzeni staje się ważne, ale nie mniej istotna jest sama świadomość tych wartości, co prowadzić może do tego, że mieszkańcy utożsamiają się z miejscem zamieszkania, są do niego przywiązani, odnoszą się z szacunkiem do otacza-

jących ich obiektów. W takiej sytuacji indywidualny charakter danej miejscowości, który wyróżnia ją spośród innych, przyjmują jako dobro wspólne, o które należy dbać i je właściwie współtworzyć.

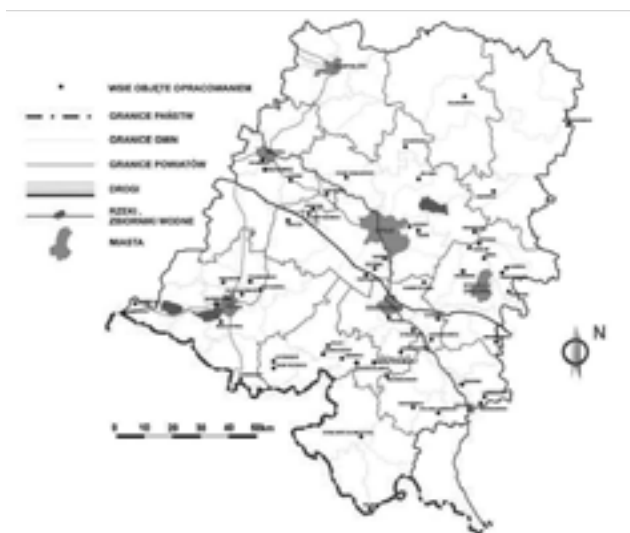
W Programie Odnowy Wsi początkowe działania mieszkańców dotyczą „upiększania” poszczególnych posesji, następnie przenoszone są na tereny wspólne, skupiając się na porządkowaniu przestrzeni publicznych, a także organizacji miejsc spotkań, czy to w budynkach, czy na otwartej przestrzeni [17]. Mieszkańcy wsi mają na tym etapie wiele pozytywnego entuzjazmu, jednak wymagane jest przy tym fachowe wsparcie ze względu na ingerencję w przestrzeń, zarówno tę zurbanizowaną jak i otwarty krajobraz, która została już wcześniej w określony sposób ukształtowana. Spotyka się często naśladowanie rozwiązań miejskich lub podpatrzonych gdzieś za granicą i bezkrytyczne stosowanie wzorców, nie zastanawiając się nad tym, że nie mają one żadnego powiązania ze specyficzną, czasem unikatową zabudową wsi, do której są przenoszone. Zmiany wyglądu wsi nie zawsze są wynikiem złej woli inwestorów czy osób o tym decydujących, często jest to efekt niewiedzy, braku szacunku dla własnej historii, a czasem beztroski. Bywa, że nie wszyscy zdają sobie sprawę z tego, iż konieczne jest działanie w zgodzie z tradycją regionu i koniecznością zachowania elementów charakterystycznych danej miejscowości. Przy zagospodarowaniu skwerów czy otoczenia domów konieczny jest odpowiedni dobór zieleni. Przy remontach, przebudowach modernizacjach wszelkiego rodzaju obiektów budowlanych należy pamiętać o zachowaniu tradycyjnego detalu, charakterystycznych proporcji bryły budynku, kąta nachylenia połaci dachowych, czy kolorystyki i materiału zarówno ścian jak i dachu. Z tego względu bardzo istotne są działania wspierające inicjatywy jakie występują w programie odnowy wsi, np. w postaci fachowego doradztwa, w ramach którego elementy wyróżniające, decydujące o charakterze miejscowości, są wskazywane i podawane zasady ich ochrony.

Instytut Architektury Krajobrazu uczestniczy w działaniach wspierających liderów wiejskich od 2001 roku, kiedy zapoczątkowana została współpraca z Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego (wówczas jeszcze jako Instytut Budownictwa i Architektury Krajobrazu Akademii Rolniczej we Wrocławiu). Od roku 2004 rozpoczęto także prace na terenie Dolnego Śląska w ramach współpracy początkowo z gminami i lokalnymi grupami działań, a następnie jako współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego. Pracownicy Instytutu od tego czasu rozpoczęli prowadzenie szkoleń dla liderów wiejskich, moderatorów i władz lokalnych realizując tematy związane z dziedzictwem kulturowym i ochroną krajobrazu wsi. Prowadzono je na terenie obu województw, a także w województwie śląskim, lubelskim i wielkopolskim. Reprezentanci instytutu uczestniczyli również w objazdach komisji konkursowych „Piękna wieś opolska” i „Piękna wieś dolnośląska”.

Trzeba dodać, że tematyka wsi i obszarów wiejskich była jednym z głównych tematów badawczych instytutu już od lat 70. XX wieku (wówczas Instytutu Budownictwa Rolniczego, z którego Instytut Architektury Krajobrazu się wywodzi). Zajmowano się tu zarówno problemami przestrzennymi, jak i architekturą, zielenią i infrastrukturą na obszarach wiejskich. Opracowania Z. Pogodzińskiego i Z. Kuriaty dotyczyły planowania przestrzennego obszarów wiejskich [10, 16], Z. Borcz i I. Niedźwieicka-Filipiak opisywały min. architekturę wsi nizinnych Dolnego Śląska i wybrane elementy jej zagospodarowania np. szkół wiejskich, dawnych trafostacji, wód powierzchniowych czy zagród i zieleni towarzyszącej [1, 2]. Sposoby kształtowania zespołów folwarcznych znalazły się w opracowaniach R. i J. Gubańskich [5, 6]. Natomiast kompendium wiedzy na temat zabudowy i zagospodarowania Sudetów znajduje się w 21 tomach Słownika

geografii turystycznej Sudetów [18], który został opracowany przez M. Staffę w latach 1989-2008. Istotne były również zagadnienia ekonomiczne, którymi zajmował się Cz. Opaliński z zespołem [15]. Profesor, oprócz swojej pracy ściśle naukowej, był wieloletnim prezesem Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych. Pracownicy instytutu zajmują się też rolą stawów rybnych i zbiorników małej retencji na obszarach wiejskich [3, 4] a także ochroną środowiska i przyrody [9].

Biorąc to wszystko pod uwagę można powiedzieć, że zdobyte wcześniej doświadczenia pracowników Instytutu Architektury Krajobrazu były bardzo przydatne i pomocne z chwilą podjęcia prac związanych z funkcjonowaniem Programu Odnowy Wsi. Dotyczyło to przede wszystkim mieszkańców wsi, którzy według wypracowanego modelu współpracy byli w bezpośrednim kontakcie zarówno z pracownikami uczelni, jak i studentami wykonującymi opracowania. Jest to związane z tym, że jednym z najważniejszych celów, w ramach tego programu, są takie działania, których efektem są obszerne opracowania studialno-projektowe dla poszczególnych miejscowości.

Rys.1. Wsie objęte opracowaniem w latach 2001-2008 na terenie Opolszczyzny (oprac. I. Niedźwiecka-Filipiak)

Pierwsze pilotażowe opracowanie dotyczyło wsi Pilszcz położonej w gminie Kietrz, gdzie jesienią 2001 roku zorganizowano warsztaty projektowe Studenckiego Koła Naukowego Architektury Krajobrazu i SKN Budownictwa. Następnie w ramach umowy intencyjnej z Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego podpisywano w latach 2003-2008 corocznie konkretną umowę, w ramach której Instytut Architektury Krajobrazu realizował prace badawczo-projektowe będące instrumentem wsparcia w ramach programu odnowy wsi. Określonym, powtarzającym corocznie działaniem było opracowanie planu rozwoju miejscowości na potrzeby planu odnowy wsi, w ramach którego wykonywano analizy wybranych obszarów obejmujące takie zagadnienia jak: rozplanowanie wsi, zabudowa, zielen, woda i infrastruktura. Na bazie powyższych analiz i wypływających z nich wniosków wykonywano katalog elementów

charakterystycznych miejscowości, określano słabe i mocne strony wsi, a następnie przedstawiano koncepcję i plan jej rozwoju. Opracowania kończyły koncepcje projektowe wybranych fragmentów wsi, wskazane przez samych mieszkańców, będące fragmentami projektu całościowego.

Do badań typowanych było corocznie 10 miejscowości, laureatów Konkursu Piękna Wieś Opolska w kategorii najpiękniejsza wieś. Była to forma nagrody, co mobilizowało mieszkańców poszczególnych wsi do uczestnictwa w konkursie, aby w przyszłości skorzystać z możliwości współpracy z uczelnią, doradztwa i opracowania planu rozwoju wsi. Prace wykonywane były w ramach praktyki projektowej podczas III roku studiów na 6 semestrze. W ten sposób w latach 2003-2008 opracowano 58 miejscowości (rys. 1). Dodatkowo, w ramach ćwiczeń wykonano analizy i koncepcje dla 20 wsi z gminy Branice [11, 14]. W tym czasie opracowano również podręcznik multimedialny „Krajobraz wsi odnowionej”. Tom 3. „Zagroda i dom mieszkalny na wsi”, w którym można znaleźć dobre i złe praktyki w zakresie remontów modernizacji, adaptacji i budowania nowych obiektów, a także zagospodarowania ich otoczenia. Znajduje się tu również odniesienie do przepisów prawa dotyczącego poszczególnych zagadnień [13].

Od roku 2004 w ramach umów z gminami województwa dolnośląskiego wykonywano plany rozwoju miejscowości, z podobnym zakresem jak na Opolszczyźnie. Opracowania te stanowiły podstawę (załącznik do wniosku) o ubieganie się o środki Unijne w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich – Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego”, w latach 2004-2006. Obecnie w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 jest to jeden z punktów w działaniach Osi 3. W ten sposób w latach 2004-2008 na terenie Dolnego Śląska objęto opracowaniami 73 miejscowości (rys. 2). W roku 2009 Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego podpisał z Uniwersytem Przyrodniczym we Wrocławiu umowę o współpracy, w ramach której pracownicy Instytutu Architektury Krajobrazu opracowali 5 kolejnych miejscowości laureatów Konkursu Piękna Wieś Dolnośląska 2010.

Rys. 2. Wsie opracowane w latach 2004-2009 na terenie Dolnego Śląska (oprac. M. Kuriata)

Prace prowadzone były wieloetapowo. Na pierwszym etapie grupa studentów z opiekunem naukowym przyjeżdżała do wsi na spotkanie z jej mieszkańcami, a także w celu przeprowadzenia prac inwentaryzacyjnych na jej terenie (rys. 3). W miarę możliwości mieszkańcy organizowali noclegi i wyżywienie dla studentów przebywających we wsi przez kilka dni. W trakcie pierwszego przyjazdu do wsi organizowane były również spotkanie w Urzędzie Gminy, gdzie zapoznawano się wszelkimi opracowaniami planistycznymi i studialnymi dotyczącymi danej miejscowości.

Rys. 3. Pracownicy i studenci IAK UP we Wrocławiu podczas spotkania z liderami wsi Bukówek gmina Środa Śląska (2004) (fot. I. Niedźwiecka-Filipiak)

przypadkowości i błędów. Bardzo ważne jest, aby mieszkańcy uzyskali całościowe opracowanie uwzględniające wszystkie elementy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej, a nie tylko wybranego jej fragmentu. Istotną częścią opracowania jest wizja rozwoju miejscowości, która łączy się z najważniejszymi dla niej elementami określonymi podczas przeprowadzanych prac (rys. 5, 6). Zdarzało się, że mieszkańcy mieli już jakiś pomysł, który stawał się hasłem przewodnim dla wsi. Może być to oparte na określonych podczas prac wyróżnikach architektonicznych i krajobrazowych wsi [12], a także zmierzać do tzw. wsi tematycznej, w której wszystkie działania podporządkowane są określonemu tematowi [7].

Drugi etap to prace kameralne prowadzone na uczelni. Na podstawie zebranych materiałów wykonano analizy poszczególnych elementów składowych przestrzeni wiejskiej, usystematyzowano wiadomości w katalogu elementów charakterystycznych w celu określenia wyróżników wsi, a także określono słabe i mocne strony miejscowości z wizją jej rozwoju jako podsumowanie całości (rys. 4). Efekty powyższych prac przedyskutowano na drugim spotkaniu z mieszkańcami wsi, po którym wykonywano opracowania końcowe prezentowane jeszcze raz przed wszystkimi zainteresowanymi stronami przez autorów-studentów, jako etap ostatni.

Całość opracowania prowadzona jest w tak szerokim zakresie, ażeby uniknąć

Rys. 4. Przykładowa plansza z opracowania dla wsi Mierczyce gmina Wądroże Wielkie zawierająca analizę stopnia modernizacji zabudowy (2010)

Wypracowana przez ostatnie 10 lat metoda przeprowadzania prac na terenie wsi ma pozytywne odbicie we wszystkich grupach biorących w niej udział. Mieszkańcy wsi uczestniczą we wszystkich etapach prowadzonych prac, mogą wyrażać swoje opinie i akcentować potrzeby już od pierwszego spotkania z grupą wykonującą opracowanie, co jest z podstawowym założeniem programu odnowy wsi, w którym najważniejsza jest inicjatywa oddolna. Dzięki prowadzonym rozmowom, a także katalogowi elementów charakterystycznych dowiadują się o wyróżnikach swojej miejscowości.

Studenci wykonują prace dla konkretnego inwestora. Ich końcowe koncepcje projektowe mają szansę na realizację. Przeprowadzają rozmowy z mieszkańcami w trakcie prowadzonych prac inwentaryzacyjnych, następnie sami prezentują swoje opracowania przed mieszkańcami wsi, reprezentantami urzędów i uczelni. Czują się odpowiedzialni za podejmowane decyzje i muszą umiejętnie, publicznie bronić swoich racji.

Rys. 5. Przykładowa strona z katalogu elementów charakterystycznych dla wsi Ostaszków w gminie Przemków (2008)

Rys. 6. Strona z katalogu elementów małej architektury zaproponowanych dla wsi Ostaszków w gminie Przemków (2008)

Urzędy Gmin uzyskują opracowania z bogatym materiałem inwentaryzacyjnym, który może być wykorzystany do opracowań planistycznych, a całe opracowanie wraz katalogiem elementów charakterystycznych i koncepcjami projektowymi może służyć do pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł służących do podniesienia standardu życia mieszkańców wsi.

Uczelnia ma wspaniały poligon do badań naukowych służący rozwojowi kadry naukowej i studentów. Najważniejsza korzyść wynikająca z powyższych działań to możliwość pokazania, jeżeli nie wszystkim, to większości problemów i zagrożeń jakie pojawiają się w otoczeniu wsi, w miejscu szczególnym i wyjątkowym, które wymaga odpowiedniego rozeznania i potraktowania.

Jednocześnie należy wziąć pod uwagę to, że owo miejsce nie jest abstrakcyjnym obszarem, a konkretną przestrzenią społeczną, w której żyją ludzie ze swoim problemami, marzeniami i określonym stosunkiem do tego wszystkiego co ich otacza. Często wiedza na temat posiadanych wartości jest znikoma, siła przyzwyczajenia tak wielka, że nie zwraca się większej uwagi na otoczenie, nie zauważa dokonujących się wokół zmian, szczególnie tych idących w złym kierunku, niszczących otoczenie, lub je degradujących, czasami wręcz unicestwiających.

Patrząc na to co się dzieje dzisiaj na terenie wsi należy stwierdzić, że mało lub wręcz zupełnie nie szanujemy przestrzeni, którą mamy wokół siebie. Dotyczy to zarówno miejsca naszego życia, a więc najbliższego otoczenia, przestrzeni wspólnych występujących we wsi jak i otaczającego nas krajobrazu. Ta niefrasobliwość i brak odpowiedzialności za dobro wspólne jakim jest przestrzeń wsi, pojawia się zarówno w działaniach pojedynczych mieszkańców jak i administracji różnych szczebli, w tym władz lokalnych, dla których priorytetem powinna być ochrona i zachowanie wszystkich elementów wiejskiego dziedzictwa kulturowego.

To, w jakim otoczeniu będziemy żyli i co pozostawimy po sobie przyszłym pokoleniom zależy tylko i wyłącznie od nas samych, naszego podejścia do wartości zastanych i podejmowanych decyzji w stosunku do otaczającej nas przestrzeni. Aby suma dokonywanych zmian w krajobrazie wsi była pozytywna, aby nie tworzyć w niej chaosu, należy stosować zasadę skoordynowanego współistnienia materialnych obiektów, właściwie je dobierać, zestawiać i umiejscawiać. Tylko w ten sposób jesteśmy w stanie zapanować nad ładem przestrzennym i przywrócić właściwe treści obszarom wiejskim.

LITERATURA

1. BORCZ Z.: Krajobraz nizinnych wsi dolnośląskich. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław 1999;
2. BORCZ Z., NIEDŹWIECKA-FILIPIAK I.: Budynki wiejskich szkół na Dolnym Śląsku od połowy XIX wieku. „Teki Komisji Architektury i Urbanistyki” T. XXVII 1995., s. 43-49;
3. DRABIŃSKI A., RADCZUK L., MOKWA M., NYC K., MARKOWSKA J., JAWECKI B., MAŁCZEWSKA B.: Program małej retencji wodnej w województwie dolnośląskim, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Centrum Modelowania Procesów Hydrologicznych, Wrocław 2008, 1-150 (redakcja: Drabiński A., Radczuk L., Mokwa M.);
4. DRABIŃSKI A., JAWECKI B., TOKARCZYK-DOROCIĄK K.: Rola stawów rybnych typu karpionowego w gospodarce wodnej zlewni rzek. [w:] Wielofunkcyjność gospodarki stawowej w Polsce - perspektywy rozwoju. Wydawnictwo „Wies Jutra”, Warszawa 2010, s. 35-40;
5. GUBAŃSKA R.: Folwarki nizinne Dolnego Śląska od połowy XVIII do XX wieku. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2005.
6. GUBAŃSKI J.: Gorzelnie rolnicze jako element dziedzictwa przemysłowego wsi – miejsce w krajobrazie oraz możliwości zagospodarowania. Problemy ekologii krajobrazu. T.XXIV 2009, s. 147-155;
7. IDZIAK W.: Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne. Wyd. „Alta Press”, Koszalin 2008;

8. KAMIŃSKI B.: Na wsi odnowa – nowa perspektywa, Opole 2008;
9. KRUKOWSKI M., DRABIŃSKI A.: (red. monografii zbiorowej) Ochrona przyrody w Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”. Stan obecny, zagrożenia, perspektywy. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Architektury Krajobrazu, Wrocław 2009, s. 1-159;
10. KURIATA Z.: Przeobrażenia funkcjonalno-przestrzenne dużych gospodarstw rolnych w świetle wymagań ekologicznych. Zeszyty Naukowe SGGW, Warszawa 1996;
11. KURIATA Z.: Zmiana wizerunku wsi w ramach Programu Odnowy Wsi, Problemy współpracy na rzecz ekorozwoju Sudetów, Jelenia Góra 2006, s. 145-161;
12. NIEDŹWIECKA-FILIPIAK I.: Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2009;
13. NIEDŹWIECKA-FILIPIAK I.: Krajobraz wsi Odnowionej, tom 3, Zagroda i budynek mieszkalny na wsi. Podręcznik multimedialny;
14. NIEDŹWIECKA-FILIPIAK I., KURIATA Z.: Architektura krajobrazu w Programie Odnowy Wsi Opolskiej. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2010;
15. OPALIŃSKI CZ., BANAŚ CZ., BRYL B.: Ekonomia i organizacja budownictwa rolniczego. PWN, Warszawa 1982;
16. POGODZIŃSKI Z.: Planowanie przestrzenne terenów wiejskich. PWN, Warszawa 1975.
17. SCHAWERDA P.: Rola Europejskiej Wspólnoty Roboczej (ARGE) ds. Rozwoju Terenów wiejskich i Odnowy wsi w procesie odtwarzania wsi w Europie. Pomorski program odnowy wsi, Doświadczenia gmin w latach 2001-2003, Gdańsk 2004, 26-30;
18. Słownik geografii turystycznej Sudetów. Tom 1-21, (Red. M. STAFFA), Wydawnictwo I-Bis, Wrocław;
19. WILCZYŃSKI R.: Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, Fundacja Fundusz Współpracy Program Agro-Info, Poznań 2003.

Dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak

jest absolwentką Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, gdzie w 2010 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk technicznych. Po ukończeniu studiów przez kilka lat pracowała w zawodzie architekta w Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego w Toruniu. Od 1988 związana z Uniwersytetem Przyrodniczym we Wrocławiu (dawniej Akademią Rolniczą), gdzie pracuje jako adiunkt oraz pełni funkcję dyrektora Instytutu Architektury Krajobrazu. Jej zainteresowania naukowe od wielu lat dotyczą problematyki wiejskiej. Czynnie działa w Programie Odnowy Wsi na terenie Dolnego Śląska i Opolszczyzny. Prowadzi wykłady z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego wsi, zasad i wzorców kształtowania przestrzeni publicznej na wsi dla liderów wiejskich, koordynatorów i przedstawicieli władz lokalnych. W swoim dorobku ma również szereg opracowań planów rozwoju miejscowości, ze szczególnym uwzględnieniem wartości kulturowych i tożsamości miejsca. Jej zainteresowania naukowe łączą się również z rozwojem małych miast, krajobrazem fortecznym i planowaniem przestrzennym. Jest autorką i współautorką kilkudziesięciu artykułów naukowych, w tym 3 monografii. Współorganizuje plenery malarskie studentów kierunku architektury krajobrazu.

Dr inż. Zbigniew Kuriata

jest starszym wykładowcą w Instytucie Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Studia z zakresu budownictwa ukończył w roku 1977. Dyplom magistra inżyniera oraz doktora nauk technicznych uzyskał na Wydziale Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Dodatkowo ukończył studia podyplomowe Urbanistyka i Planowanie Przestrzenne na Politechnice Wrocławskiej.

Po studiach pracę zawodową rozpoczynał na budowie, a następnie przeszedł do Instytutu Budownictwa, dawnej Akademii Rolniczej we Wrocławiu. W dalszym ciągu dodatkowo pracuje w zawodzie wyuczonym – inżynier budownictwa; ukończył kurs szacowania nieruchomości, posiada uprawnienia budowlane do pełnienia samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie. Czynnie udziela się w pracach zespołów projektowych z zakresu budownictwa, planowania oraz zagospodarowania przestrzennego; uczestniczy w szkoleniach z tego zakresu.

Pracując na uczelni zajęcia dydaktyczne prowadzi z rysunku technicznego i planistycznego, budownictwa, planowania przestrzennego oraz projektowania terenów zieleni. Od roku 2001 bierze czynny udział w pracach związanych z Programem Odnowy Wsi, realizowanych w województwie dolnośląskim i opolskim. Dodatkowo uczestniczy, jako wykładowca, w szkoleniach dla liderów grup odnowy wsi -województw: dolnośląskiego, opolskiego i śląskiego.

Prowadzone prace naukowe oraz działalność dydaktyczna mają charakter interdyscyplinarny i obejmują takie dziedziny jak: planowanie i zagospodarowanie przestrzenne obszarów wiejskich, ochronę i kształtowanie krajobrazu wiejskiego, architekturę wsi.

Prof. dr hab. inż. Andrzej Drabiński

Profesor zwyczajny w Instytucie Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (IAK), kierownik Zakładu Inżynierii i Ochrony Krajobrazu. Autor ponad 200 publikacji z zakresu gospodarki wodnej, kształtowania i ochrony środowiska obszarów wiejskich oraz inżynierii i ochrony krajobrazu. Promotor 6 zakończonych przewodów doktorskich w dyscyplinie kształtowanie środowiska. Prodziekan (1996-1999) i dziekan (1999-2005) Wydziału Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, w latach 2006-2010 dyrektor IAK. Obecnie: prorektor ds. rozwoju i informatyzacji uczelni, Prezes Zarządu Głównego Stowarzyszenia Polskich, członek Komitetu Melioracji i Inżynierii Środowiska Rolniczego PAN.

Ryszard Wilczyński

ODNOWA WSI W POLSCE U PROGU XV-LECIA

KRÓTKA LISTA WAŻNYCH DOKONAŃ

Czwarty Polski Kongres Odnowy Wsi, organizowany przez województwo dolnośląskie, odbywa się w roku poprzedzającym XV-lecie odnowy wsi w Polsce, zapoczątkowanej w roku 1997 programem opolskim. Dynamiczny i otwarty rozwój programu odnowy wsi w województwie dolnośląskim (niezwykła skala przyrostu uczestniczących sołectw, członkostwo w Europejskim Stowarzyszeniu Rozwoju i Odnowy Wsi ARGE oraz podjęcie się organizacji Kongresu już w trzecim roku realizacji programu) zasługuje na szczególne uznanie.

Po sąsiedzku rozwija się wielkopolski program odnowy wsi, o którego utworzenie aktywnie zabiegało Krajowe Stowarzyszenie Sołtysów (KSS). Program ten, poprzez włączenie do kryteriów konkursu na dotacje preferencji dla gmin posiadających fundusz sołecki, przyczynił się do znaczącego wzrostu odsetka samorządów gminnych tworzących fundusz.

Ustawa o funduszu sołeckim zapewnia społecznościom wiejskim skromny, niemniej względnie pewny fundament dla działalności własnej, co usunęło jedną z najpoważniejszych barier dla upowszechniania odnowy wsi, a mianowicie konieczność istnienia gminnego systemu wsparcia dla oddolnej aktywności sołectw.

Te fakty właściwie wyczerpują bilans pozytywnych dokonań na obszarach wiejskich w latach jakie upłynęły od VI Europejskiego Kongresu Odnowy Wsi, który miał miejsce w Kamieniu Śląskim (województwo opolskie) w 2007 roku.

WYŁUMIONY IMPULS

Ówczesne zainteresowanie bezprecedensowym zdarzeniem, jakim był VI Europejski Kongres Odnowy Wsi (przybyły delegacje i grupy liderów wiejskich z niemal wszystkich województw), jakie przypadło na początek piątej kadencji władz samorządowych, perspektywa wysokiego wsparcia przedsięwzięć odnowy wsi w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 i związane z tym szkoleniowe oraz publikacyjne zaangażowanie KSS w promocję odnowy wsi, jak również dorobek Kongresu w postaci Akcji Wsi Przyszłości, pozwalały przypuszczać, iż odnowa wsi stanie się powszechnie stosowaną przez samorzady województw metodą rozwoju obszarów wiejskich.

Impulsy VI Europejskiego Kongresu i pod jego wpływem zorganizowanego przez województwo śląskie w roku 2009 III Ogólnopolskiego Kongresu Odnowy Wsi w Podlesicach miały jednak skromniejsze oddziaływanie. Co prawda ilość regionalnych programów odnowy wsi się podwoiła (zob. mapa 1) i jeszcze dwa województwa wykonały działania, które można odczytywać jako przygotowanie do organizacji własnego regionalnego programu¹, ale w pozostałych województwach poprzestano na wdrażaniu działania odnowa i rozwój wsi PROW.

1 W województwie zachodniopomorskim w roku 2009 odbył się w Podgórkach Kongres Odnowy Wsi, a województwo świętokrzyskie uruchomiło w 2007 r. konkurs grantowy pod nazwą „Świętokrzyski program odnowy wsi w formie konkursu przedsięwzięć”.

Mapa 1. Programy Odnowy Wsi w Polsce

Źródło: Opracowanie własne.

W KOLEJCE PO „UNIJNĄ KASĘ”

Miejsce animacji procesów rozwojowych zajęła administracyjna mitręga przygotowania procedur wdrażania i uruchamiania naborów, w taki sposób, że realizacja projektów ze wspomnianego działania odnowa i rozwój wsi możliwa była dopiero w roku 2009. Wdrażanie podejścia LEADER przebiegało znacznie trudniej – Lokalne Grupy Działania (LGD) udostępniły środki dla beneficjentów dopiero w roku 2010.

Nie sposób oprzeć się wrażeniu, iż nadzwyczaj korzystna okoliczność możliwości uzyskania wsparcia rozwoju ze środków unijnych przesłoniła misję prowadzenia własnej polityki regionalnej.

Utracony czas w kolejce po „unijną kasę” jest niepowetowaną stratą zarówno dla samorządów jak też społeczności wiejskich. Tymczasem regionalny program odnowy wsi można przygotować w kilka miesięcy i natychmiast zaoferować założone działania wspierające. Postulat tworzenia regionalnych programów odnowy wsi wynika z faktu, że odnowa wsi (podobnie komplementarne podejście LEADER) jest metodą rozwojową zdolną generować samopodtrzymujący się proces dokonywania oczekiwanych zmian. Zainicjowanie i przekształcenie aktywności oraz rozproszonych inicjatyw w proces rozwojowy, który w sposób ukierunkowany zmienia pojedynczą wieś, a poprzez ich wielość i związaną z tym synergię przekształca całość obszarów wiejskich, nie jest możliwe bez regionalnych programów odnowy wsi.

BEZ PRZEŁOMU

Kolejna, szósta kadencja władz samorządowych nie zwiastuje przełomu. Trwa swoiste „interregnum” przed kolejnym okresem dostępności, choć nie tak obfitych, ale nadal ogromnych środków z Unii Europejskiej. W obliczu spowodowanego gospodarczym kryzysem spadku dochodów własnych, niektóre samorzady województw zareagowały rezygnacją z wypracowanych programów wsparcia obszarów wiejskich (województwo mazowieckie wycofało Samorządowy Instrument Wsparcia Rozwoju

Mazowsza) oraz czasowym wstrzymaniem realizacji programów odnowy wsi (województwo śląskie) lub ograniczeniem nakładów finansowych na te programy (województwo opolskie). Tymczasem wyczerpywanie się alokacji środków unijnych w zarządzanych przez siebie programach powinno nakłaniać do działań własnych. Jednak pula województw deklarujących chęć utworzenia własnego programu, co ujawniło przeprowadzone w marcu tego roku spotkanie członków zarządów województw odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich, jest niewielka.

Zatem, u progu rozstrzygnięć kształtu unijnego wsparcia dla obszarów wiejskich w Polsce, dalsze upowszechnianie metody rozwojowej jaką jest odnowa wsi, napotyka na wymienione ograniczenia.

OBSZARY WIEJSKIE NA MARGINESIE

Poszukiwanie przyczyn takiego stanu rzeczy w finansowej słabości województw jest sporym uproszczeniem, bowiem nakłady na regionalne programy odnowy wsi, zważywszy na liczbę uczestników (ponad 600 sołectw w województwach: opolskim, dolnośląskim i wielkopolskim, sto kilkadziesiąt w województwie śląskim) nigdy nie były wielkie: kilkaset tys. zł. w województwie opolskim, 1,5 – 3 mln zł w pozostałych trzech województwach. Ponadto pojawiło się źródło finansowania części działań w postaci środków Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Wy tłumaczeniem jest teza, iż w praktyce rządzenia, rozwój obszarów wiejskich ma niski priorytet dla większości województw.

Samorząd województwa ma uprawnienia do regulowania bądź wpływania na szereg sfer funkcjonowania obszarów wiejskich, jednak do wykonania celów określonych w strategii rozwoju województwa, narzędzia musi stworzyć. Tu napotyka na opór braku źródeł finansowania po stronie dochodów własnych i organizacyjne obciążenie realizacją zadania zleconego, jakim jest wdrożenie wiązki działań z osi III i IV PROW. Skoro w społecznym odbiorze wielkość i tempo wydatkowania środków unijnych, stały się miernikami skuteczności samorządu terytorialnego, zatem potrzebę sprawczego działania własnego wyparł wymóg redystrybucji środków unijnych. Zarządzanie strategiczne ustąpiło „wydatkowaniu środków” z alokacji przypisanej województwu. Stało się to tym łatwiej, że formalnie cele obu torów postępowania są zbieżne, natomiast rezultaty dla rozwoju obszarów wiejskich są inne.

SYNDROM „OPERACJI”

Polityka regionalna, poprzez partnerstwo uczestniczących podmiotów i integrowanie ich działań, jest zdolna do kreacji procesów rozwojowych. Natomiast centralnie sformatowana polityka sektorowa koncentruje się na interwencji w obszarach problemowych. Słabością takiej interwencji jest natura tzw. „operacji”, która zapewnia wyłonienie i przeprowadzenie projektu (spełnianie kryteriów formalnych), ale jest obojętna na jego lokalny kontekst rozwojowy. Operacje następują bez czasowego i przestrzennego związku ze sobą i innymi działaniami rozwojowymi w najbliższym otoczeniu. Z pola widzenia znika możliwa do uzyskania w wyniku kooperacji wartość dodana.

Działania PROW można uznać za zintegrowane na krajowym poziomie operacyjnym. W regionach różnicują się one na odrębne domeny - ARiMR oraz samorządu województwa. Biegają one obok siebie w stosunku do niczym ze sobą nie powiązanych beneficjentów. Podobnie jest ze wsparciem z Regionalnego Programu Operacyjnego oddzielonego od PROW ścisłą linią demarkacyjną. W konsekwencji na poziomie sołectwa - elementarnym dla rozwoju obszarów wiejskich, o integracji działań nie ma mowy; projekty wspieranych rolników i przedsiębiorców pozostają kwestią prywatną, formalnie poza wiedzą, wpływem, współdziałaniem lub uczestnictwem podmiotów reprezentujących lub organizujących mieszkańców. Wsparcie rolnictwa, gospodarki (rynek zbytu, produkty, miejsca pracy) i sfery publicznej (jakość życia) to odrębne nie zazębiające się dziedziny.

ROZWÓJ CZYLI MECHANIZM INTEGRACJI DZIAŁAŃ

Tymczasem rozwój konkretnej wsi, nowe jej funkcje i specjalizacja wymagają zintegrowania projektów z poszczególnych dziedzin na gruncie wiejskiej strategii. Rolą polityki regionalnej jest wzmacniać i integrować oczekiwane rodzaje działań w wymiarze mikroregionów i regionu, a przede wszystkim rozwijać w łonie wspólnot lokalnych mechanizm zdolny do kreowania i integrowania projektów. Mechanizm ten to działanie wiejskiego przywództwa, które przyjęło na siebie odpowiedzialność za rozwój wsi, posiadało zdolność opracowania strategii rozwoju bazującej na zasobach i dostępnych źródłach wsparcia, ma umiejętność zaangażowania w realizację strategii mieszkańców i partnerów oraz ma wiedzę o przebiegu procesów rozwojowych, co pozwala konfrontować osiągnięcia i dążenia z regionalnie rekomendowanym wzorcem postępowania. To podstawowa funkcja regionalnych programów odnowy wsi.

REGIONALNY STANDARD PROGRAMU ODNOWY WSI

Powyżej scharakteryzowana misja regionalnego programu odnowy wsi przesądza o zakresie działań oferowanych społecznościom wiejskim. Stąd, w programach czerpiących wzorce z programu opolskiego znajdują się:

- animacja wiejskiego przywództwa (formalny wymóg uczestnictwa w programie),
- wsparcie tworzenia sołeckich strategii (fundament dla uruchomienia procesu rozwoju),
- przedsięwzięcia informacyjno-szkoleniowe i doradztwo (wiedza o procesie odnowy, zasobach, projektowaniu działań, tj. wdrażaniu strategii rozwoju),
- konkursy typu „Piękna Wieś” (tworzenie puli wzorców i wyłanianie, docenienie przodujących sołectw, motywowanie do określonych działań).

Główną różnicą pomiędzy programami jest znaczenie, jakie przywiązuje się do konkursów grantowych, dających sołectwom możliwość realizacji niektórych przedsięwzięć, co jest widoczne po wielkości wyasygnowanych środków. Konkursy grantowe odgrywają dużą rolę jako pewny instrument wzbudzenia zainteresowania programem w okresie, gdy pozostałe działania nie są wystarczająco dojrzałe i sprawdzone w praktyce. Ten schemat upowszechniania wybrało województwo pomorskie (program zakończono, gdy zniknęło ulokowane w ZPORR źródło finansowania grantów), a obecnie realizują województwa dolnośląskie i wielkopolskie. Macierzysty program opolski koncentruje się przede wszystkim na upowszechnieniu Akcji Wieś Przyszłości, określającej standard (model) efektywnych działań sugerowanych do wykonania przez sołectwa o zaawansowanym procesie odnowy wsi, pozwalającym na specjalizację i rozwinięcie kooperacji sieciowej. W tym schemacie realizacji programu konkurs dotacyjny (niestety zaniechany w roku 2010) służył wsparciu działań określonych w modelu Akcji².

---

2 Charakterystykę programów odnowy wsi w Polsce zawiera Raport o stanie wsi POLSKA WIEŚ 2008; FDPA, Warszawa 2008.

PERSPEKTYWA I WYZWANIA

Dojrzała postać programu regionalnego zasadza się na wzmacnianiu i tworzeniu środowiska dla projektów prywatnych poprzez przedsięwzięcia publiczne i odwrotnie, włączaniu potencjału projektów prywatnych i produktów uzyskanych w ich wyniku w przedsięwzięcia publiczne. Funkcją drugą, równie istotną, jest wskazywanie nowych idei i pól rozwojowych wraz z instrumentarium pozwalającym społecznościom wiejskim na ich urzeczywistnienie i podjęcie nowych wyzwań. Uzyskanie takiej postaci programu regionalnego jest wyzwaniem dla wszystkich działających w Polsce i przyszłych programów odnowy wsi.

Odnowa wsi, będąc podejściem oddolnym, aplikowanym lokalnie i obejmującym swym działaniem społeczność konkretnej wsi, rozwija się regionalnie, w ramach polityki rozwoju obszarów wiejskich przyjętej przez dany region. Kształt programów regionalnych, tj. obszary i wielkość wsparcia, charakter działań oraz formy instytucjonalnego współdziałania ze społecznościami wiejskimi, decydują o kluczowych wynikach procesu odnowy wsi. IV Polski Kongres Odnowy Wsi jest okazją do analizy kształtu regionalnych programów w Polsce w tych właśnie aspektach.

Ryszard Wilczyński, Wojewoda Opolski

W latach 1990 - 2007 pełnił funkcje w samorządzie terytorialnym. Był radnym i sekretarzem gminy Namysłów, przewodniczącym sejmiku samorządowego województwa opolskiego (1994 - 1998), sekretarzem powiatu i wiceprzewodniczącym rady powiatu namysłowskiego, a w latach 2006-2007 członkiem zarządu województwa. Od 2007 r. pełni funkcję Wojewody Opolskiego.

W latach 90-tych zainicjował program i zdołał zaszczyć na polski grunt odnowę wsi - europejską metodę rozwoju obszarów wiejskich. Przez dwie kadencje był pełnomocnikiem zarządu województwa, prowadząc „Opolski program odnowy wsi” i „Program wdrażania podejścia Leader”. Podjął współpracę z Europejskim Stowarzyszeniem Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi ARGE z siedzibą w Wiedniu (skupia ponad 20 europejskich krajów, regionów i landów), dzięki czemu województwo opolskie w roku 2001 stało się pierwszym polskim członkiem tej organizacji. W roku 2006 Stowarzyszenie powierzyło mu funkcję wiceprzewodniczącego, którą pełni po dzień dzisiejszy. Zwieńczeniem tej współpracy był VI Europejski Kongres Odnowy Wsi (Kamień Śląski, 23 -26 maja 2007 r.), po raz pierwszy organizowany w Polsce.

Henryk Dumin

TRADYCJA W EPOCE PONOWOCZESNEJ

Tradycja jest żywym organizmem podlegającym zmianom, ewolucji, dostosowaniu do potrzeb współczesnych generacji. Są one skore przenosić te jej elementy, które posiadają aktualne walory i znaczenie w nowym czasie. Jednakże, aby zachować jej istotę, musi przetrwać KANON, czyli niezmienny zestaw elementów, dzięki któremu może zostać rozpoznana. Pieśń śpiewana od setek lat przetrwa w przekazie ustnym pod warunkiem ocalenia tekstu i towarzyszącej mu melodii. Różnić się będą z pewnością poszczególne interpretacje nacechowane indywidualnymi emocjami i zależne od towarzyszącej wykonaniami sytuacji. Na przestrzeni czasu mogą ulec modyfikacjom niektóre ze słów, zatrać się któryś z wersów, podczas, gdy zasadnicza forma i treść przekazu pozostaną. Znaczenie pieśni w ludzkiej kulturze wydaje się zasadnicze, niezależnie od obszaru geograficznego. Folklorysta Oskar Kolberg stwierdził, że w społecznościach, gdzie się śpiewa, zachowana zostaje wspólnota etniczna, regionalna i narodowa. Od zamierzchłych czasów tworzenia pierwszych ludzkich społeczności pieśń stanowiła nieodłączny element życia. Towarzyszyła zwyczajowym czynnościom, nadawała uroczysty wymiar obrzędom, regulowała rytm pracy, inicjowała początki i wieńczyła zakończenie. Pieśń pomagała uzyskiwać stany emocjonalne, które stawały się udziałem zbiorowości, pomagała rozproszyć frustracje jednostek, nadawać rangę symbolu ważnym momentom życia i przenosić całą pamięć pokoleń. Jej posiadanie ułatwiało wchodzenie przez ludzi w nowe przestrzenie, a także odzyskiwanie utraconych. W odkrywanych w ludzkiej pamięci pradawnych zaśpiewach odnajdziemy zawarty tam cały system wartości świadczący o doświadczeniach, wrażliwości i duchowym potencjale wielu pokoleń tworzących dorobek TRADYCJI.

Zastanawiając się nad znaczeniem tego słowa, warto odwołać się do sugestywnego cytatu zawartego w jednym z polskich filmów („Miś”, 1980, reż. S. Bareja):

„Tradycja to dąb, który tysiąc lat rósł w górę. Niech nikt kielka małego z dębem nie przymierza! Tradycja naszych dziejów jest warownym murem. To jest właśnie kołęda, świąteczna wieczerza, to jest ludu śpiewanie, to jest ojców mowa, to jest nasza historia, której się nie zmieni. A to, co dookoła powstaje od nowa, to jest nasza codzienność, w której my żyjemy.”

Tradycja posiada swój nienaruszalny archaiczny kanon wymagający starania, aby przetrwała. Manipulacje powojennej polityki kulturalnej spowodowały w efekcie wykluczenie z publicznego wizerunku polskiej wsi wielu wartości, które zaistniały wcześniej jako znak jej tożsamości. W następstwie tych działań doszło do przemijania i degradacji tradycyjnej kultury społeczności wiejskich. Ludowość w okresie powojennych dekad w prostej formie akceptowana i natęcznie promowana przez reżim w ramach polityki kulturalnej, znalazła się w paśmie głównego nurtu lansowanego w oficjalnym obiegu. Pozbawiano ją jednakże elementów niepożądanych - kojarzących się z kontekstem religijnym, utraconych kresów wschodnich, treściami minorowymi, czy choćby refleksyjnymi. Były eliminowane z publicznych wykonań, prezentacji festiwalowych i w mass mediach. Wymuszano natomiast pro-

Fot. 1. Pochodząca spod Lwowa Bronisława Chmielowska należy do najwybitniejszych wykonawczyń pieśni ludowych w Polsce.

gramową ekspozycję optymizmu i wesołości, by podkreślić zakładaną administracyjnie radość wiejskiego ludu z powodu zaistniałych zmian ustrojowych. W efekcie, przez dziesięciolecia utrwalanych skojarzeń, znakiem rozpoznawczym kultury polskiej wsi stały się estradowe formacje roztańczonych i obowiązkowo roześmianych junaków z dziewczynami. Wzory te dożywają obecnie swego żywota w amatorskich pseudofolklorystycznych zespołach jako tzw. „NURT BIESIADNY”, który trudno utożsamiać z tradycją polskiej wsi i lokować raczej należy w kategorii tzw. estetycznego „obciachu”. Zjawiska te nie wymagają szczególnej ochrony i opieki, chociaż dosyć często bywają nimi otaczane przez instytucje traktujące je jako przejawy tradycji kultury wiejskiej.

Podobnie nie mieszczą się w tej kategorii rozmaite amatorskie wytwory pretendujące niekiedy do miana znaku rozpoznawczego współczesnej kultury ludowej, jak np. malowane na złoty kolor wielkanocne jajka, czy błękitne plastikowe koraliki na szyjach śpiewaczek. Przed sześcioma tysiącami lat starożytny lud Sumerów na obszarze Mezopotamii malował jajka na czerwono. Czerwone korale nosiły też co majątniejsze kobiety w dziewiętnastowiecznej polskiej wsi. Nie było to dziełem przypadku, bowiem ich barwa miała od zawsze w kulturze człowieka ważne, bo magiczne znaczenie. Zawarta w niej energia chroni przed złą mocą i niesie życiową energię. CZERWIEN znaczy to samo na przedhistorycznych malunkach naskalnych, na wielkanocnych pisankach i w ozdobach ludowego stroju. Nie ma natomiast tej szczególnej mocy złota pisanka z motywem dinozaura, ani sznur niebieskich koralików na szyi amatorki śpiewania.

Dowolność w stosowaniu pojęcia TRADYCJA doprowadza obecnie do powszechnie akceptowanych nadużyć i deprecjonowania wartości, stanowiących ISTOTĘ NARODOWEGO DZIEDZICTWA.

ZŁOTY CZAS

Okres rozwoju tradycyjnej kultury wiejskiej jest czasem zamkniętym datami, które wyznaczają kres funkcjonowania społeczności chłopskich w warunkach ukształtowanych przez określony rodzaj zajęć. Świat tradycyjnej wsi uległ nieodwracalnej dekonstrukcji w obliczu zmian nastalych po zakończeniu obu światowych wojen. Nazywany „złotym” lub „klasycznym” okres rozwoju trwał stosunkowo krótko. Zapoczątkowały go akty uwłaszczeniowe chłopów, zainicjowane na terenie trzech zaborów na przestrzeni trzech ćwierci dziewiętnastego stulecia (zabór pruski – 1807 r., 1870 r., zabór austriacki – 1848 r., zabór rosyjski – 1864 r.). Samo uwłaszczenie nie gwarantowało automatycznie natychmiastowego dobrobytu, lecz zdecydowanie poprawiło kondycję majątkową polskiego chłopstwa, a także umożliwiło pierwsze przełamanie bariery izolacji środowiskowej. Zaczęto wykorzystywać nadwyżki z produkcji dzięki m.in. poszerzeniu rynków zbytu. Kultura chłopska zyskała w tym czasie uniwersalny wymiar, do którego odwołujemy się współcześnie, jako pewnego kanonu - źródła inspiracji. Wówczas zaistniały warunki umożliwiające godną oprawę stylu życia w kontekście względnego, choć na pewno nie powszechnego dobrobytu. Tradycja w czystej postaci, jeszcze nie poddanej zewnętrznym wpływom, na większą skalę znalazła się w centrum zainteresowania licznych badaczy i ludoznawców. Autorem najbardziej imponujących dokonań był tu niewątpliwie Oskar Kolberg z jego monumen-

Fot. 2. Młodzież z Żarek Średnich z pasją przejmie wileńskie pieśni swoich dziadków.

talnym dziełem „Lud...”. W treściach kultury tradycyjnej polscy patrioci i artyści zaczęli upatrywać źródeł narodowej kultury i tożsamości. Tym właśnie inspiracjom zawdzięczamy sporą ilość arcydzieł polskiej kultury i należy zauważyć, że wpływ ten istnieje również we współczesności.

Wobec postępującej obecnie globalizacji i rozbitciu dotychczasowych struktur społecznych, żywe do-
tąd we współczesnym przekazie treści kultury tradycyjnej nie utraciły jednak swojego uniwersalnego przesłania. Dla większej części społeczeństwa, wywodzącej się ze środowiska wiejskiego lub pozostającej w nim nadal, stanowią punkt odniesienia w określaniu własnej tożsamości. Należy jednakże pamiętać, że wiele ze zjawisk kultury i towarzyszących jej form jest aktualnie mylnie identyfikowanych jako „ludowe”, czy „tradycyjne”. Dotyczy to stylizowanych na ludowe estradowych zespołów artystycznych, biesiadnych chórów, galanterii pamiątkarskiej, itp. Zjawiska te posilają się raczej stylistyką z kręgu kultury masowej, aniżeli autentycznymi źródłami tradycji. Mimo utrudnień, sama tradycja wykazuje w Polsce jeszcze nadal wyraźną żywotność, umożliwiającą dalsze funkcjonowanie przekazu międzypokoleniowego.

Zachowanie tych wartości stało się możliwe dzięki głębokiemu przywiązaniu społeczności lokal-

Fot. 3. Teresa Płotnicka ze Skorzenic z uczennicą Katarzyną Królczyk wykonują często stare poleskie pieśni.

nych do dorobku pokoleń, utrzymywanej niekiedy względnej izolacji i odziedziczonemu po wcześniejszych epokach kulturowemu konserwatyzmowi. Ten zachowawczy stosunek do wszelkich nowości stał się przysłowiową cechą polskiego włościana.

W warunkach ziem przyłączonych do Polski po drugiej wojnie światowej pojawiła się nowa społeczność złożona z przedstawicieli niemal wszystkich regionów przedwojennej Polski. Prócz zazwyczaj skromnego bagażu materialnego, ludzie ci przewieźli ze sobą bogactwo tradycji, które tylko częściowo udawało się zastosować w nowym środowisku. Ze względu na przemieszanie

przedstawicieli różnych ziem na obszarze tym zaistniał syndrom pogranicza, gdzie wszyscy osiedleńcy stawali się dla siebie obcy. Różniły ich: gwara regionalna, obszary pochodzenia i przebyte doświadczenia. Tylko w wyjątkowych przypadkach udawało się ocalić przedwojenne struktury społeczne, gdzie w jednej miejscowości zamieszkałi blisko siebie w większych zbiorowościach przedwojenni sąsiedzi. Obecnie takie grupy lokalne wyraźnie wyróżniają się wyższym stopniem integracji i zachowaniem w znacznym stopniu dziedzictwa tradycji. Pomimo niesprzyjającej w utrzymywaniu tych wartości powojennej polityki kulturalnej, wiele ze skarbów dawnych tradycji regionalnych przetrwało w ludzkiej pamięci dzięki kręgom rodzinnym pielęgnującym własną tożsamość kulturową. Proces ten był niewątpliwie łatwiejszy do osiągnięcia na terenach o nieprzerwanej ciągłości osadniczej lub tam, gdzie w bezpośrednim sąsiedztwie zamieszkiwały liczniejsze grupy pobratymców.

Wielkie znaczenie dla utrzymania tradycji miała też mocna więź międzypokoleniowa, którą mogły pochwalić się grupy lokalne o silnym przywiązaniu do tradycyjnego modelu życia, ustalonych autorytetach i stabilnym systemie wyznawanych wartości. Wynikający stąd wysoki poziom integracji tworzył poczucie bezpieczeństwa i możliwości psychicznego oparcia w pozostałych członkach grupy.

Współczesna wieś często poszukuje własnej tożsamości znajdując się częstokroć w sytuacji odarcia z bagażu dorobku pokoleń. Wojenne dramaty i powojenne przesiedlenia pozbawiły liczne społeczności szansy na kultywowanie własnej kultury. Tam, gdzie ocalono wspólnotę lub potrafiiono zbudować ją od nowa możliwości były większe. W realiach współczesnej wsi ważną rolę mogą pełnić amatorskie zespoły folklorystyczne. Ich aktywność została pobudzona przez odgórne zalecenia rządowe, które w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku starały się w ramach sprawowania kontroli nad społecznymi nastrojami wprowadzać drogą administracyjną nowe programy kulturalne. Nie przewidywano tam miejsca na tradycyjne wartości kultury ludowej. Przykładowo, na Dolnym Śląsku próbowano odwołać się do wzorów niemieckich strojów ludowych, których noszenie nawet przez Niemców napotykało przed wojną znaczne trudności. Zanikająca tradycja obcej grupy miała stać się teraz znakiem tożsamości rzesz Polaków spod Lwowa lub Wilna. Absurdalna polityka (sic!) względnie, konsekwentnie prowadzona w niektórych środowiskach aż do czasów obecnych (sic!) może zyskać uznanie jedynie ze strony przedwojennych niemieckich mieszkańców tego regionu. Brak wiedzy i refleksji nad zasobami własnej kultury doprowadził do przygotowania paradoksalnych prezentacji scenicznych nie mających żadnego związku z tożsamością wykonawców. Programowo, w proponowanej działalności wykluczeniu podlegał dotychczasowy kanon ludowych pieśni, z których tolerowano zaledwie pieśni zalotne, miłosne, żartobliwe, a niekiedy jeszcze tylko obsceniczne. Od „ludu” oczekiwano, by demonstrował swoje nieustające zadowolenie, był gwarny, jurny i w miarę możliwości bezrefleksyjny. Na zapomnienie i publiczny niebyt skazano m.in. obrzędowe pieśni dotyczące sfery sacrum, rekruckie i wojenkowe poruszające temat chłopskiego patriotyzmu, religijne, pielgrzymkowe i emigranckie, ponieważ sugerowały niedozwolone podróże.

Zaprzeczano powszechnie różnorodności polskiej wsi, chętnie widząc w to miejsce formy zunifikowane. Na stadionowych dożynkach, w towarzystwie oficjeli zdecydowanie efektywniej prezentowały się rozbrykane grupki stylizowanych formacji folklorystycznych, aniżeli GODNE ORSZAKI DOSTOJNYCH WŁOŚCIAN. Te uznano za relikwiny rzeczywistości skazanej na zapomnienie.

Fot. 4. Tradycje kulinarne są również częścią dziedzictwa kultury.

MIĘDZY FOLKLOREM, A FOLKLORYZMEM

Na ziemiach polskich tradycje zaczęto prezentować na scenie od 1880 roku, kiedy na Wystawie Etnograficznej zorganizowanej w Kołomyi na kresowym Pokuciu pojawiły się po raz pierwszy specjalnie zaproszone zespoły z pokazem swoich zwyczajów. Od tego momentu mamy do czynienia z wybiórczym eksponowaniem ludowej obyczajowości poza jej naturalnymi warunkami. W takiej przestrzeni zaczął obowiązywać podział na wykonawców i widzów. Dotychczas takie rozgraniczenie nie istniało, a granice między tymi rolami pozostawały płynne. Pokazywanie treści folkloru w warunkach sceny stało się z czasem jedną z form nobilitacji kultury ludowej. Należało jedynie uważać, aby nie zdarzały się tu formy karykaturalne, deformujące rzeczywisty obraz i ośmieszające przedmiot prezentacji. Przebieg tańca w przestrzeni, sposób trzymania dłoni, intonowanie pieśni, czy forma ubioru nie są dziełem przypadku, czy wybujałej fantazji instruktora z domu kultury, ale wielusetletnich doświadczeń skumulowanych w grupowej pamięci. Obserwując współcześnie sceniczne prezentacje ludowych zespołów, widz zwraca zazwyczaj uwagę na estetykę pokazu i jego ludyczny (zabawowy)

charakter. Odnosząc się do cech kultury ludowej, akuratnie te nie bywają najistotniejsze. Większe znaczenie posiada funkcja magiczna, czy integracyjna, podczas, gdy walor dekoracyjny zdarza się w sposób jakby naturalny i najzupełniej oczywisty. Skupianie się na nim prowadzi na bezdroża manierystycznych widowisk usilnie próbujących skupiać uwagę widza na mnożeniu dekoracyjnych układów, które w końcu nużą pustotą swej formy.

Można tutaj chociażby przyrównać siłę wyrazu prastarego tańca „Jeliń” tańczonego przez zamieszkujących na Dolnym Śląsku Górali Czadeckich. Zwyczajowo, we wtorek przed Środą Popielcową gromadziła się „OD ZAWSZE” społeczność, aby stworzyć magiczny korowód wokół mężczyzny przebranego za jelenia. Jego celem było obudzenie natury. Po ośpiewaniu z pozoru śpiącej postaci i wspólnym, symbolicznym klaśnięciu w dłonie, jeleni podnosił się i wychodził z wnętrza, a mężczyźni i kobiety wraz z dziećmi udawali się w milczeniu do domostw. Wierzono, że dopiero teraz nastąpi wiosna. Odprawiony magiczny taniec i pieśń zapewniały pobudzenie wegetacji roślin i kontynuację życia. Obserwując dostojeństwo tancerzy nie wydaje się celowym przydawanie im jakichkolwiek ozdób, ani wzbogacanie archaicznego układu tanecznego dodatkowymi elementami. W swej czystej postaci taniec ten stanowi przykład HARMONII I CZYSTEGO PIĘKNA. Podobnie bywa z innymi ludowymi tradycjami, które można pokazywać w warunkach scenicznych z poszanowaniem ich oryginalnej formy.

Przykładem degradowania tradycyjnych treści są próby odwoływania się do konwencji zespołów stylizowanych w pracy wiejskich, amatorskich zespołów folklorystycznych. Grupy wywodzące się z kręgu społeczności lokalnych nie mają potrzeby stosować takich zabiegów. Typowe dla estrady stylizowane widowiska inspirowane są obrazami tradycji i zazwyczaj nie mają z nią samą wiele wspólnego. Wystarczy tu wspomnieć o popularnej w tym kręgu tanecznej formie suity, inscenizowanych bójkach na scenie, czy dziecięcych zalotach. Niekorzystnym efektem promowania wzorów stylizowanych jako przykładu polskiej tradycji stało się kształtowanie takiego właśnie obrazu polskiego folkloru nie tylko w kraju, ale także poza jego granicami. Socrealistyczny music hall z jego nużącą poetyką pozostaje tylko rodzajem „wariacji na tematy regionalne”. Obficie dotowany w okresie PRL, nurt ten zyskał z czasem miano oficjalnego wizerunku kultury rodzimej wsi.

Widz oczekuje przeżycia, iluminacji, olśnień, powodów do refleksji. Jakże bardziej sugestywna może być forma z pozoru skromniejsza, lecz znacząca w sferze oferowanych emocji. Znany scenograf kazimierskich festiwali folkloru Adam Kilian, wśród najważniejszych zdarzeń teatralnych swojego życia jednym tchem wymienił zwyczajową szopkę obnoszoną przez rodzinę z ukraińskiej wioski, gdzie w kameralnym teatrze dłoni poruszających lalkami i wypowiedzianych słów zawarty został „świat cały”, warszawski spektakl „Dziadów” Leona Schillera i teatrum natury - widok Wielkiego Kanionu w Ameryce Północnej.

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI

Mieszkańcy współczesnej wsi nie mają powodu poszukiwać zewnętrznych inspiracji, by demonstrować swoją kulturę. Najlepszym instruktorem od tego, jak zaśpiewać wybraną pieśń, czy zatańczyć taniec, jest osoba wywodząca się z kręgu tradycyjnej wsi. Kiedy pod koniec XX stulecia w dolnośląskiej wiosce Zbylutów odtwarzano taniec „Jeliń”, najwięcej miała wów-

Fot. 5. Chustka „szalinówka” jest pamiątką bukowskińskiej emigracji Górali Czadeckich dziś zamieszkujących w Zbylutowie.

czas do powiedzenia osiemdziesięciosześcioletnia Honorata Lechocka. Korygowała ruchy tancerzy, poprawiała brzmienie wyśpiewywanych słów i docierała do głębin pamięci, by przywrócić zbiorowości kształt zwyczaju należącego do najstarszych w polskim obszarze kulturowym. Zasoby pamięciowe członków społeczności lokalnych stanowią nadal nieocenione źródło inspiracji w budowaniu oryginalnego repertuaru i poszukiwaniu stylu wykonań. Wyłonienie wybitnych wykonawców spośród członków własnej społeczności nie stanowi trudnego zadania, choćby wobec możliwości podjęcia współpracy ze szkołami, stowarzyszeniami kulturalnymi i lokalnymi grupami wsparcia.

W poszukiwaniu cech własnej tożsamości, wieś rozdarta bywa obecnie pomiędzy trudno dające się pogodzić wybory. Z jednej strony pozostaje żywe dotąd źródło tradycji w pamięci członków rodzin i współmieszkańców. Z reguły jednak bywa ono niedoceniane, brakuje mu instytucjonalnego wsparcia i dowartościowania ze strony mass mediów, a instytucje kultury samorządu terytorialnego zazwyczaj wolą zakontraktować chałturzącą gwiazdkę show businessu, aniżeli wzmacniać oryginalne wartości lokalnej kultury. W dążeniu, zwykle po omacku, do znalezienia znaku własnej tożsamości wybierane jest częściej „święto kartofla”, albo „grzyba”, aniżeli pokaz bogactwa zwyczajów kołedniczych, wielkanocnych, czy dożynkowych. Przed dylematem stoją też amatorskie grupy śpiewacze chętnie przyjmujące nazwę „ludowych”, chociaż mianu temu zaprzeczają ich biesiadne, obiegowe śpiewy, a występy są jedynie okazją do wzniesienia braw i wesołości. Zapomina się często, że zgrywający się żałośnie wykonawca staje się powodem oklasków i śmiechu z powodu kłębki artystycznej, a śmiech publiczności nie jest wtedy pochlebstwem. Na scenie pokazuje się emocje. Można być na niej mądrym albo głupim i także dostać brawa.. ZAWSZE POZOSTAJE TO KWESTIĄ WYBORU.

Niekorzystne, ośmieszające tradycję obrazy bywają chętnie emitowane przez mass media, jako obraz jej kondycji. W świadomości społecznej są one później kojarzone z tandetą i nieudacnością. Niełatwo o takie konotacje, gdy występujące jako ludowe wykonawczynie prezentują się w fantazyjnych strojach rusalek i w dziewiczych wiankach na siwych głowach. Nie ma tu miejsca na godność, naturalną skromność, tradycyjny śpiew białym głosem, bo wielogłosowe popisy są cenione znacznie wyżej.

Do wykorzystania pozostają również liczne specjalności sztuki ludowej – umiejętności takie, jak np. tradycyjne bibułkarstwo, czyli wyrabianie ozdób z karbowanej bibułki, pajaków słomianych, które należą do kanonu polskiej plastyki ludowej. Jako specjalność artystyczna ta gałąź rękodzieła jest wysoko ceniona nie tylko w muzeach etnograficznych wśród koneserów sztuki ludowej, lecz również w kategorii awangardowego designu. Należy przypomnieć, że to właśnie rodzima sztuka ludowa była główną inspiracją wysoko ocenionej wystawy polskiego pawilonu podczas światowej wystawy w Paryżu w 1925 roku. Sukces ten powtórzył polski pawilon na ostatniej wystawie EXPO w Szanghaju, którego kształt architektoniczny wykorzystywał motyw łowickiej wycinanki. Przywracanie zbiorowej świadomości walorów polskiej twórczości ludowej jest swego rodzaju wysiłkiem z czasem niepowrotnie uszczuplającym zasoby żywej jeszcze tradycji. Jednakże, na szczęście nie znajdujemy się jeszcze w sytuacji niektórych europejskich krajów, które w dziele tym się spóźniły i teraz poszukują wiadomości o własnych tradycjach w archiwach i bibliotekach. My posiadamy ciągle żywych nosicieli tradycji, którzy wiodą swój często skromny żywot nieopodal nas. Dzięki nim możemy zajrzeć do tej bogatej skarbnicy wartości, w której jak w lustrze przegląda się URODA ŚWIATA.

Henryk Dumin

Autor jest etnologiem; zajmuje się badaniem tradycji kultury w warunkach przerwanej ciągłości osadniczej; realizator i projektodawca wystaw muzealnych, festiwalu kultury; publicysta; współredaktor audycji II Programu Polskiego Radia; prowadzi zajęcia w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego; badania w kręgu polskich społeczności w Brazylii; laureat Nagrody im. Oskara Kolberga (2010); pracuje w Narodowym Instytucie Dziedzictwa w Warszawie.

Bogusław Wijatyk**Paweł Czyszczon**

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

Departament Obszarów Wiejskich i Rolnictwa

ODNOWY WSI NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO.

Na Dolnym Śląsku są już ponad 30 letnie przykłady stosowania metody Odnowy Wsi. Bardzo dobrym wzorcem jest wieś Krajów położona w gminie Krotoszyce (powiat legnicki), gdzie w wyniku współpracy z Bawarią (niemieckim landem) zastosowano metodę Dorfeneuerung, czyli odnowy wsi. Dzięki temu zabiegowi Krajów jest przoduje w całym województwie. Trafiły na tą wieś ogromne pieniądze z różnych źródeł, a ostatnim wielkim sukcesem jest przeprowadzenie scaleń gruntów. Kto nie wierzy, to powinien pojechać nad Nysę Szaloną do Krajowa i zobaczyć sam, co można osiągnąć przemyślaną pracą. Dodatkową zachętą do wyjazdu powinna być możliwość obejrzenia miejsca jednego z epizodów bitwy nad Kaczawą (zwanej też bitwą pod Legnicą, 1913), gdzie armia francuska starła się z armią prusko-rosyjską (łącznie ponad 200 tys. żołnierzy). W miejscowym pałacu miało siedzibę dowództwo wojsk napoleońskich. Patrząc na zadbane Krajów można dostrzec różnicę w dostatku materialnym między tą wsią a innymi, nawet bliskimi, ale widząc to należy pamiętać, że te zmiany następowały stopniowo i najpierw zainwestowano w sposób myślenia mieszkańców. To dopiero przyniosło daleko idące zmiany. Dziś Krajów ma wszystko, co jest do osiągnięcia pracą w Polsce. Największym skarbem są jednak mieszkańcy, z ich gotowością do wspólnego działania.

Aktualnie do Odnowy Dolnośląskiej Wsi zgłoszonych zostało ponad 25% wiosek dolnośląskich, co daje liczbę ponad sześciuset wsi. Większość rozpoczęła pracę później niż Krajów. Kolejnym przykładem, który warto przytoczyć, jest wieś Nowy Gierałtów, gmina Stronie Śląskie (powiat kłodzki). To pierwsza na Dolnym Śląsku miejscowość, która rozpoczęła Odnowę Wsi metodą tzw. opolską. Wioska o tyle ważna, że przełamała stereotyp, który głosił, że metodą opolską można działać tylko na Opolszczyźnie, że nadaje się ona tylko do ludności pochodzenia niemieckiego lub autochtonicznej. Wkrótce w Dzierżoniowie potwierdzono, co zadziałało w Nowym Gierałtowie. Ówczesny lider odnowy, sołtys, pan Ryszard Kaliński dokładnie, krok po kroku, wdrożył całość procesu odnowy wsi i odniósł sukces. Był to dla mnie namacalny dowód, że metoda ma niezwyklej potencjał. Było to ponad 9 lat temu.

Niezależnie metoda zadziałała dzięki prywatnym kontaktom w powiecie dzierżoniowskim. Tutaj wiodąca wiejska gmina Dzierżonów już od ponad 7 lat z niezwyklej zapałem i doskonałymi rezultatami dowodzi prawdziwości tez Odnowy Wsi. Praca samorządowców takich jak pan Marek Chmielewski czy pani Jolanta Zarzeka sprawiła, że Mościsko w 2010 roku zdobyło Wyróżnienie w Europejskim Konkursie Odnowy Wsi. Po raz pierwszy w historii Dolnego Śląska, tutejsza wieś stała się ważna dla całej wspólnoty europejskich regionów inwestujących w obszary wiejskie. Sukces Mościska w Sand In Taufers była niezwyklej i dowiódł, że Dolnoślązacy nie powinni mieć kompleksów z powodu wsi, bo wkrótce mogą się one stać mocną stroną regionu.

Kolejny bardzo ważny przykład to gmina Wądroże Wielkie i wieś Mierczyce, tu zaczęto pracę z Odnową, gdy włączył się w to Samorząd Województwa. Czyli w roku 2009. Jednak warto wspomnieć o Miercycach, gdyż w bardzo krótkim czasie potrafili dokonać integracji mieszkańców oraz zaplanowali i przeprowadzili wiele projektów, jakby działali w Odnowie Wsi wiele lat. Sami o sobie mówią, że byli jak śpiąca królewna, która przespała sporo czasu, teraz chcą go nadgonić.

Fot. 1. Konkurs Odnowa Dolnośląskiej Wsi – (2010 rok) plac zabaw w Dzierzkowie

Przykładem równoległego procesu do Odnowy Wsi i dającego podobne efekty jest Radków, gdzie gmina zainwestowała w przemyślany rozwój wiosek, współpracując z ekspertami. Burmistrz - pan Jan Bednarczyk – dokonał własnego planowania rozwoju gminy, przy czym skorzystał ze wsparcia ekspertów z Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu w osobie pana prof. dr hab. Andrzeja Drabińskiego i współpracowników. W oparciu o właściwy rozwój przestrzenny dokonał się niezwykle skok cywilizacyjny wiosek. A wszystko to z poszanowaniem krajobrazu i tradycji. Podobne procesy odnowy tudzież innych korzystnych zmian zachodziły w Radzimiowicach, gmina Bolków (powiat jaworski). Ta wieś w niezwykle sposób podchodzi do zagadnień współzależności między ludźmi i środowiskiem a także w pieczołowity sposób podkreśla wartości patriotyczne. Pozytywną drogę wybrał też Kuraszków, (gmina Oborniki Śląskie, powiat trzebnicki), gdzie integracja społeczna wokół tradycji oraz pielęgnacji architektury i krajobrazu przynosi wyraźną dodatnią różnicę dla tej wsi.

Kolejny ciekawy przykład oddolnych inicjatyw pochodzi z gminy Bardo. Tutaj na przykład istnieje Koło Gospodyń Wiejskich w Brzeźnicy. Jest to prawdopodobnie najmłodsze pod względem średniej wieku Koło na Dolnym Śląsku. Panie „Brzeźniczanki” dały się poznać jako zdobywczy nie szeregu nagród w prezentacjach tradycyjnych stołów wielkanocnych i bożonarodzeniowych, ale również chętnie śpiewają i angażują się w organizację imprez „z tradycjami”, takich jak dożynki, wieczór kolęd, noc świętojańska. Liderka KGW pani Magda Topolanek w sposób niezwykle traktuje tradycję, wiarygodnie czyniąc z niej mocną stroną Barda. Janowiec i Potworów brały udział w konkursie Najpiękniejsza Wieś Dolnośląska, Potworów już dwukrotnie z powodzeniem startował w konkursie Odnowy Wsi. W gminie zaistniała zdrowa rywalizacja, czyli jeden z czynników rozwoju wsi.

Aktywni mieszkańcy co raz bardziej dbają o wygląd swoich wiosek, zwłaszcza o skwery i tereny zielone, a także o świetlice, ich wyposażenie i odpowiednie zagospodarowanie.

Bystrzyca Górna z gminy Świdnica, to dla mnie, perła prawidłowego rozwoju opartego o własne zasoby. Przy czym wioska rozwijała się niezależnie od metod rozwojowych. Naturalnie zmieniała się wraz z mieszkańcami. Dziś może, ze swoim potencjałem, stać się wzorcem.

Można by mnożyć dobre dolnośląskie przykłady, jest ich wiele. Ważne, jednak, by zauważyć pod-

stawowy fakt, że wieś to żywa tkanka, w której rozwijają się ludzie wraz z przestrzenią i relacjami wewnątrz i na zewnątrz. Dlaczego ta metoda jest taka skuteczna? Może dlatego, że ma ogromny potencjał płynący z kilkudziesięcioletniego doświadczenia. Odnowa wsi jest największym i najdłużej działającym regionalnym programem aktywizacji społeczności lokalnych. Program zapoczątkowano ponad 30 lat temu w Europie Zachodniej.¹ Na poziomie regionu jest on systemem różnego rodzaju pomocy dla mieszkańców wsi, którzy są gotowi podjąć się wyzwań współczesności. System jest rozbudowany i odnosi się do wielu aspektów życia w sposób doświadczony i z poszanowaniem niespotykanej w innych programach liczby czynników rozwojowych. W centrum zainteresowań Odnowy Wsi jest człowiek, który żyje w otoczeniu różnorodnych czynników materialnych i niematerialnych. To, że program odnosi się do mieszkańców wsi, to jego specyfika, ale mógłby po niewielkich modyfikacjach służyć rozwojowi osiedli w miastach. Boddże rozwojowe to mieszanka czynników psychologicznych, socjologicznych, ekonomicznych i innych.

Ponieważ jest to program rozbudowany i skomplikowany to trudno go ująć w krótkie ramy. W sposób precyzyjny daje nazwać się użyte bodźce, lecz trudniej przekazać przepis na sukces, gdyż jest on wynikiem chwilowej interakcji ludzi i wsparcia. To samo zastosowane w dwóch wsiach nie musi dać tego samego efektu!

Pracę z procesem Odnowy Wsi można porównać do jadącego pociągu. Pociąg zatrzymuje się na różnych stacjach, a potem jedzie dalej. Ludzie zazwyczaj myślą w kategoriach stacji, czyli stanów. Fascynuje mnie jednak ruch pociągu i ten ruch nazywam procesem. Można by napisać parafrazując Arnolda Mindell'a - popularyzatora spojrzenia procesowego. Ludzie i społeczności poddawani są zmianom. Aby stacje pośrednie nie były przypadkowe, warto przestudiować potencjalny rozkład jazdy i świadomie wybrać kierunek podróży. Odnowa Wsi to proces, który nigdy się nie kończy. Stacji końcowej nie będzie, dopóki będą żyli ludzie. Trasa jadącego pociągu pełna jest ciekawych krajobrazów i ludzi. Jak się jedzie w wagonach, jak są wyposażone, jacy ludzie w nich siedzą ma ogromne znaczenie dla standardu życia. Na przykład można na niego spojrzeć przez pryzmat „przebytej trasy pociągu”, czyli historii wsi, po to by próbować odgadnąć następne stacje i ewentualnie wzmocnić pozytywne, pożądane tendencje. Mam nadzieję, że IV Kongres Odnowy Wsi w Krzyżowe, 9-11 czerwca 2011 r. przybliży ideę Odnowy Wsi, procesu, który może sprawić, że rozwój stanie się wielokrotnie szybszy – można by rzec: czas na wkraczenie w erę kolei wysokich prędkości. To tak jakby zastąpić nasze pocziwe pociągi - francuskimi TGV². To stwierdzenie nie jest tylko figurą stylistyczną, ponieważ dowiedziono skuteczności tej metody na tysiącach przykładów, w wielu krajach. Wieś dzięki moderacji rozwija się kilkakrotnie szybciej, niż bez zastosowania tego wsparcia.

Praca z procesem Odnowy Wsi wykracza poza szukanie i usuwanie przyczyn problemów, skupia się na celu Odnowy i jej znaczeniu, utrzymując, że problemy same pokazują swoje rozwiązanie, jeżeli odkryjemy proces, który za nimi stoi. Podstawą jest pogląd, że **wszystko, czego doświadczamy, zawiera w sobie znaczenie i zmierza do określonego celu**. Tak więc, praca z procesem Odnowy Wsi usiłuje podążać za naturalnym biegiem rzeczy i dzięki temu od ponad 30 lat w Europie przynosi bardzo pozytywne efekty. Eksplozja powodzenia tej metody na Dolnym Śląsku pokazuje, że podejście to jest jak najbardziej zasadne i że zapotrzebowanie na Odnowę

1 W 1997 roku program oficjalnie rozpoczął się w województwie opolskim. Formalnie program jest realizowany z powodzeniem także w województwach: dolnośląskim od 2009, śląskim i wielkopolskim, jak i również w ograniczonej formie w pomorskim.

2 Pociągi tych kolei poruszają się z prędkością np. 350 km/h.

w podejściu procesowym jest duże.

Najważniejsze w pracy z procesem Odnowy Wsi jest to, w jaki sposób człowiek albo określona grupa doświadcza i opisuje swoją miejscowość i społeczność. Ten subiektywny opis ukazuje podział procesu na to, co bliższe tożsamości i to, co dalsze (można temu przypisywać mniejsze znaczenie). Tożsamość ludzi jest kluczem do powodzenia metody, bez odkrycia skąd się pochodzi, bez zaakceptowania wartości płynących z własnego życia, w tym wypadku wiejskiego, nie ma szans na rozwój i odnowę. Ogólnym **celem pracy w Odnowie Wsi jest poszerzenie świadomości i pomoc jej mieszkańcom. Poszerzenie świadomości to przede wszystkim uświadomienie sobie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń. W dalszej kolejności usuwanie barier i wykonywanie tylko tych kroków, które prowadzą do obranego celu.** Ważną rzeczą w pracy z Odnową Wsi jest podejście, nazywane **głębką demokracją**. W głębokiej demokracji wszystkie części procesu (w grupie) traktuje się z jednakową powagą, a pozycje mniejszościowe są wspierane i wysłuchiwane. Dlatego też na poziomie globalnym szczególnie ważne dla pracy z procesem są działania międzykulturowe (np. kultura miasta i sołectwa) i obrona mniejszości. Barierą rozwoju grup są często problemy zaistniałe w dalekiej przeszłości, czasami na pozór błahe, jednak, jeżeli rzutują na pozytywny rozwój, nie można ich lekceważyć.

Odnowa wsi może być także procesem całkowicie naturalnym, gdyż przeobrażenia niektórych społeczności i ich miejscowości przebiegają prawidłowo, nie wymagając wsparcia. Zdroworozsądkowo myślący ludzie podejmują identyczne wybory jak te, które są promowane w Odnowie Wsi.

Odnowa wsi opiera się na strategii długoterminowego planowania przedsięwzięć na poziomie sołectwa. Wsie zostają przygotowane do konkurowania w zmieniającym się świecie. Większość sołectw osiąga w ciągu kilku lat stan, w którym zostają odwrócone negatywne procesy np. degradacji przestrzeni oraz są miejscem istotnych zmian w sferze przestrzeni publicznej i społecznej.

Działania w tym względzie skupiają się na czterech obszarach życia, wśród których centralne miejsce zajmuje tożsamość mieszkańców (jakże ważna z punktu procesowego widzenia Odnowy Wsi), jak również uznanie wartości dotyczących miejsca życia i kultury grupy. Poniższy podział, prosty i skuteczny, jest wartościowym przykładem dorobku wielu małych społeczności i moderatorów pracujących z jego użyciem.

Cztery obszary życia, czyli:

1. **Byt** – rozumiany jako podstawy egzystencji, często sprowadzany do możliwości zarobkowania. Sama nazwa być może nie jest zbyt fortunna, jednak jest już zakorzeniona w metodyce;
2. **Warunki materialne** – odnoszące się do otaczającej człowieka materialnej rzeczywistości, praktycznie rozumiane jako publiczna infrastruktura, np. drogi, chodniki, przystanki, skwery, ławki, itp. W swój sposób rzemiosło i rękodzieło są naturalnie wpisane do służenia poprawie warunków materialnych życia;
3. **Warunki niematerialne** - najczęściej postrzegane jako okoliczności socjologiczne, interpersonalne;
4. **Tożsamości i wartości życia wiejskiego.**

W każdym obszarze wyznacza się cele krótko- i długoterminowe. Bazując na zasobach i realnych dążeniach osiąga się efekty, które uskrzydlają uczestników odnowy. Pełna dojrzałość wsi i miesz-

kańców do stawiania czoła wymogom rzeczywistości trwa od 5 do 8 lat. Zatem w pełni będzie możliwe ocenienie programu Samorządu Województwa dopiero w roku 2014.

Program Odnowy Wsi kładzie ogromny nacisk na elementy trudno mierzalne, jak warunki niematerialne, czyli np. jakość relacji międzyludzkich. Lokalne społeczności muszą się z tym zmierzyć w konkretnych realiach. Przpracowanie problemów i barier zajmuje wiele czasu i bywa nieraz bolesne dla uczestników procesu. Oddolna mobilizacja zasobów wiejskich nie jest możliwa bez integracji, którą osiąga się chociażby przez organizację wspólnych imprez i przeróżnego rodzaju festynów o charakterze lokalnym. Zasoby ludzkie stanowią bowiem podstawę trwałego progressu i warunkują efektywne wykorzystanie wewnętrznego potencjału rozwojowego.

Odnowa Wsi, jako program wspierany przez Samorząd Województwa, jest także alternatywą, konkretną propozycją, przeciwko tendencji umiastowienia wsi i jednocześnie szansą na zachowanie dotychczasowego jej charakteru bez rezygnacji z korzystania z osiągnięć i dorobku współczesnego świata. Nikt nie chce rezygnować z dorobku cywilizacyjnego, ale można korzystać z niego w sposób respektujący wiele czynników, a przy takim podejściu mamy właśnie odnowę wsi.

Największym sukcesem odnowy wsi w województwie dolnośląskim jest fakt, że nastąpiła zmiana świadomości mieszkańców. Zmieniło się nastawienie do wspólnej pracy w miejscowościach, które przystąpiły do programu. Celem nadrzędnym Odnowy Wsi jest bowiem szeroko rozumiana poprawa warunków życia poprzez osiągnięcie stanu ekonomicznej niezależności wsi. Bazując na jej zasobach i na dorobku minionych pokoleń można wypracować model, dzięki któremu mieszkańcy będą bardziej utożsamiać się ze swoją miejscowością i ze swoim lokalnym środowiskiem.

Wzorcowy model można osiągnąć poprzez trwałe upodmiotowienie i dowartościowanie społeczności lokalnych tworząc poczucie odpowiedzialności za przyszłość własnej wsi. Odbywa się to poprzez zapewnienie wiedzy, umiejętności i wykorzystanie wsparcia zewnętrznego. Mając na uwadze powyższe, Urząd Marszałkowski usilnie wspiera aktywność grup odnowy i stowarzyszeń działających na poziomie powiatów i gmin województwa dolnośląskiego.

W jaki sposób zainteresowana wieś może przystąpić do regionalnego programu Odnowy Wsi? Kolejność kroków jest tu bardzo ważna. Po pierwsze potencjalni zainteresowani powinni skontaktować się z Wydziałem Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, następnie musi się odbyć wiejskie zebranie a na nim podjęta uchwała o przystąpieniu do programu, dalej uchwała o składzie grupy inicjatywnej. Rada Gminy, w której znajduje się sołectwo również podejmuje uchwałę o uczestnictwie w programie. Następne kroki idą już automatycznie: opracowanie strategii **rozwoju i jej oficjalne zaakceptowanie przez gminę. Później już zostaje tylko praca i osiągnię celów...**

Odnowa wsi koncentruje się w szczególności wokół zagadnień związanych z ekonomicznym bytem wsi, ale również z warunkami materialnymi życia mieszkańców (standard życia). Jednocześnie w procesie odnowy wsi bardzo mocno akcentuje się jakość życia, wynikającą z pozamaterialnych, duchowych i społecznych potrzeb osób i całej społeczności wiejskiej. Cechą wyróżniającą odnowę wsi jako metodę rozwoju obszarów wiejskich jest kompleksowość, polegająca na zbudowaniu i realizowaniu całościowej wizji rozwoju wsi, z myślą o zachowaniu jej tożsamości, przestrzennej integralności oraz połączeniu jej podstawowych funkcji: mieszkalnej, gospodarczej (produkcja i usługi) oraz rekreacyjnej i wypoczynkowej. Obecne zmiany strukturalne obszarów wiejskich naszego regionu które wiążą się między innymi z rozwijaniem pozarol-

Fot. 2. II Festiwal Tradycji Dolnego Śląska (2009 rok)

nicznych form aktywności mieszkańców wsi, zmianą struktury i profilu działalności rolniczej oraz migracji i osadnictwa ludności miejskiej w granicach wsi wymuszają wielofunkcyjny rozwój tych obszarów poprzez nadawanie nowych funkcji np. turystycznych, rekreacyjnych.

Wieś dolnośląska ma zapewnić swoim mieszkańcom zarówno dostęp do podstawowej infrastruktury: drogi, wodociągi, kanalizacja, ale również zapewnić miejsce wypoczynku, spotkań oraz rozwijania zainteresowań. Celem działań skierowanych na obszary wiejskie jest pobudzenie aktywności i zaangażowania społeczności lokalnych w kreowanie wizerunku miejsca w którym żyją.

Inicjatywa Odnowa Dolnośląskiej Wsi wspiera działania, które służą aktywizacji i integracji społeczności wiejskich. Jej istotą rolą jest zachęcanie mieszkańców sołectw do realizowania przedsięwzięć dotyczących własnej wsi, które jednocześnie przyczyniają się do podnoszenia standardów jakości życia na wsi. Uspołeczniony charakter podejmowanych działań przynosi wymierne efekty przy relatywnie niewielkich nakładach finansowych angażowanych w projekty opracowywane przez grupy odnowy wsi, co jest dość istotną kwestią w warunkach słabej kondycji ekonomicznej niektórych gmin.

Mieszkańcy terenów wiejskich chętnie angażują się w proponowane przedsięwzięcia. Biorą czynny udział w organizowanych szkoleniach, podróżach studyjnych. Ogłaszane konkursy cieszą się dużą popularnością, a liderzy wiejscy chętnie i sprawnie korzystają z możliwości wsparcia na realizację zaplanowanych w sołeckich strategiach projektów. Oddolna mobilizacja zasobów wiejskich nie jest możliwa bez integracji, którą osiąga się chociażby przez organizację wspólnych imprez i przeróżnego rodzaju festynów o charakterze lokalnym. Zasoby ludzkie stanowią bowiem podstawę trwałego progressu i warunkują efektywne wykorzystanie wewnętrznego potencjału rozwojowego.

Do dnia dzisiejszego do Odnowy Dolnośląskiej Wsi zgłoszonych zostało 701 sołectw ze 110 gmin.

Już w roku 2008 Samorząd Województwa Dolnośląskiego uruchomił wsparcie dla samorządów gminnych na realizacji projektów w zakresie infrastruktury obszarów wiejskich. Celem konkur-

Fot. 3. Konkurs - Przedsięwzięcia promujące ideę Odnowy Wsi (edycja 2010 r.) Malowidło ścienne przy wjeździe do wsi Mościsko, Gmina Dzierżoniów

sienie atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich oraz podniesienie kwalifikacji mieszkańców wsi tworzy warunki dla rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej.

Działania realizowane w ramach konkursu umożliwiają rozwój tożsamości społeczności wiejskiej, zachowanie dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich oraz wpływają na wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich. W zatwierdzanych przez Zarząd Województwa zasadach konkursu rokrocznie określana jest kwota pomocy na jednego beneficjenta, czyli gminę wiejską lub wiejsko-miejską. – Początkowo wynosiła ona 25 tys złotych, w roku bieżącym 35 tys złotych. Obowiązuje jednak zasada, iż maksymalny procent dofinansowania nie może przekroczyć 50 % kosztów przedsięwzięcia. O uzyskaniu wsparcia decyduje liczba punktów w ramach kryteriów określanych Uchwałą Zarządu i tak w roku 2010 wyglądały one następująco:

„1. Dochód podatkowy gminy, w której planowa jest realizacja operacji w przeliczeniu na 1 mieszkańca (obliczany zgodnie z przepisami o dochodach jednostek samorządu terytorialnego), kształtuje się na poziomie:

a) nie więcej niż 75% średniej krajowej	2 punkty
b) powyżej 75% średniej krajowej i nie więcej niż 100 % średniej	1 punkt
c) średnia krajowa i więcej	0 punktów

2. Projekt dotyczy zakupu materiałów do realizacji przedsięwzięcia, które będzie wykonane pracą własną mieszkańców 1 punkt

3. Inwestycja jest realizowana w gminie, sołectwie, które zgłosiły uczestnictwo w realizacji „Odnowy Dolnośląskiej Wsi”

a) łącznie gmina i sołectwo	2 punkty
b) tylko gmina	1 punkt
c) brak zgłoszenia	0 punktów”

Kryteria te są znane beneficjentom już w momencie ogłoszenia konkursu i każdy wnioskodawca może określić swoją szansę na otrzymanie dotacji. Jednocześnie stanowią one doskonały instrument kreujący wsparcie do tych gmin i sołectw które formalnie przystąpiły do realizacji Odnowy

Dolnośląskiej Wsi.

W 2009 roku konkurs formalnie został dołączony do instrumentów wsparcia w ramach realizowanej Inicjatywy „Odnowa Dolnośląskiej Wsi”.

W latach 2008-2010 przeprowadzono 4 nabory wniosków (w tym 2 pierwsze edycje pn. Mała Odnowa Wsi) dofinansowaniem zostało objętych 419 wniosków na kwotę 7 651 958 zł. Największym zainteresowaniem cieszył się zakres dotyczący „remontu, wyposażenia obiektów publicznych pełniących funkcje rekreacyjne i sportowe, społeczno-kulturalne, w szczególności świetlic i domów kultury” oraz „budowy, przebudowy lub remontu ścieżek rowerowych, szlaków pieszych, placów zabaw, miejsc rekreacji, służących do użytku publicznego”, które stanowią 87 % ilości wszystkich wniosków złożonych w czterech edycjach. Trzecim zakresem cieszącym się dużym powodzeniem był „Zakup towarów służących przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych oraz tradycyjnych zawodów” łącznie w ramach czterech naborów dofinansowano 36 wniosków.

Zakres pomocy	Liczba złożonych wniosków				
	I nabór	II nabór	III nabór	IV nabór	SUMA
Remont, wyposażenia obiektów publicznych pełniących funkcje rekreacyjne i sportowe, społeczno-kulturalne, w szczególności świetlic i domów kultury	84	16	69	63	232
Budowa, przebudowa lub remont ścieżek rowerowych, szlaków pieszych, placów zabaw, miejsc rekreacji, służących do użytku publicznego	27	9	47	56	139
Zakup towarów służących przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych oraz tradycyjnych zawodów	10	16	4	6	36
Urządzanie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku	8	0	-	-	8
Dostosowanie domów kultury, świetlic wiejskich, sal spotkań i tym podobnych obiektów służących społecznościom wiejskim do funkcji szkoleniowych	-	-	2	1	3
Dostosowanie domów kultury, świetlic wiejskich do celów edukacji przedszkolnej	-	-	1	-	1
SUMA	129	41	123	126	419

Tabela 1: Zestawienie ilości wniosków oraz dofinansowania jakim zostały objęte operacje składane w poszczególnych w czterech naborach wniosków lata 2008-2010.

Fot. 4. Konkurs Odnowa Dolnośląskiej Wsi (edycja 2008) Zakup strojów ludowych dla Kapeli Kostomłocianie

W roku 2011 ogłoszono kolejny nabór wniosków o dofinansowanie projektów w ramach Odnowy Dolnośląskiej Wsi. Ogółem wpłynęło 105 wniosków na łączną kwotę dofinansowania 3 002 275,34 zł, natomiast w Budżecie Województwa Dolnośląskiego zabezpieczono na ten cel 2 600 000 złotych. Aktualnie trwa weryfikacja złożonych wniosków rozstrzygnięcie konkursu planuje się na miesiąc czerwiec b.r.

Kolejnym instrumentem wspierającym proces odnowy wsi, realizowanym przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego, jest konkurs „Przedsięwzięcia Promujące Ideę Odnowy Wsi”. Celem konkursu, zainicjowanego roku 2009, jest wsparcie społeczności lokalnych, działających w „Odnowie Dolnośląskiej Wsi”, w zakresie realizacji projektów mających na celu poprawę funkcjonowania grupy odnowy wsi, pobudzenie aktywności mieszkańców do wspólnej pracy na rzecz swojej miejscowości, oraz rozwój tożsamości społeczności wiejskiej, zachowanie dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich.

Beneficjentami konkursu mogą być organizacje pozarządowe, osoby prawne i jednostki organizacyjne, działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (prowadzące działalność pożytku publicznego), oraz jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub przez nie nadzorowane.

Minimalna wartość projektu musi wynosić 1.000 zł, natomiast maksymalna wysokość pomocy nie może przekroczyć 5.000 zł i stanowić więcej niż 90% ogólnej wartości projektu. Udział własny w projekcie wynosi minimum 10% ogólnej wartości projektu. W latach 2009-2010 Zarząd Województwa Dolnośląskiego zabezpieczył na realizację zadania kwotą w wysokości 1 280 000 zł.

W ramach realizacji zadania publicznego pomoc była udzielana na następujące zakresy:

1. Wykonania tablic informacyjnych, tzw. „witaczy” informujących o uczestnictwie w Programie „Odnowa Dolnośląskiej Wsi”, tablic w centrum miejscowości – opisujących tą miejscowość zgodnie z wytycznymi uzgodnionymi z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego;

2. Wydania pocztówek lub plakatów promujących miejscowość poprzez ideę odnowy wsi oraz kalendarza imprez, odbywających się w miejscowości, związanych z realizacją regionalnej Odnowy Wsi, gdzie co najmniej 50% imprez służy odnowie wsi;
3. Organizacji szkoleń nt. zakładania stowarzyszeń i ich funkcjonowania (min. liczba uczestników – 10 osób);
4. Sporządzenia wywiadów etnograficznych, opracowań dotyczących tradycji oraz zagospodarowania przestrzeni Wiejskich;
5. Organizacji imprez promujących inicjatywę Odnowy Wsi, których realizacja wynika z zapisów w sołeckiej strategii rozwoju.

Podczas I edycji konkursu w 2009 roku, dofinansowanie w łącznej kwocie 144 943 zł otrzymało 39 projektów, natomiast podczas II edycji w 2010 roku, łączne dofinansowanie w wysokości 412 664 zł otrzymało 101 projektów. Największym zainteresowaniem cieszył się zakres dotyczący „Wykonania tablic informacyjnych, tzw. „witaczy”, informujących o uczestnictwie w Programie, tablic w centrum miejscowości oraz zakres dotyczący „Organizacji imprez promujących inicjatywę Odnowy Wsi. Mniejszym zainteresowaniem cieszą się zakresy dotyczące „Wydania pocztówek lub plakatów promujących miejscowość poprzez ideę odnowy wsi, oraz kalendarza imprez”, „Organizacji szkoleń na temat zakładania stowarzyszeń i ich funkcjonowania, oraz „Sporządzenia wywiadów etnograficznych, opracowań dotyczących tradycji oraz zagospodarowania przestrzeni wiejskich”.

	Organizacje pozarządowe	Podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 pkt 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	Jednostki organizacyjne podległe administracji lub przez nie nadzorowane	Łącznie wszystkie podmioty
Liczba złożonych ofert	124	1	58	183
Liczba dotowanych zadań	93	1	46	140
Liczba dotowanych podmiotów	124	1	58	183
Wysokość środków przeznaczonych na realizację/wsparcie konkursu (zł)				1 280 000,00
Wysokość przyznanych środków (zł)	353 544,00	4 960,00	199 103,00	557 607,00
Wysokość wykorzystanych środków (zł)	322 468,82	4 960,00	194 560,00	521 988,82

Tabela 2: PRZEDSIĘWZIĘCIA PROMUJĄCE IDEĘ ODNOWY WSI – nabór w roku 2009 oraz 2010, zestawienie ilości składanych wniosków, rodzaju aplikujących podmiotów i dofinansowania.

Fot. 5. Konkurs - Przedsięwzięcia promujące ideę Odnowy Wsi (edycja 2010) -Święto pieczonego ziemniaka – Osolin

Wszystkie powyższe działania są komplementarne do realizowanych przez Samorząd Województwa Programów Unijnych a w szczególności Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 w zakresie Działania „Odnowa i rozwój wsi” oraz osi IV Leader, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego oraz Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w zakresie komponentu regionalnego.

Realizacja zadania publicznego pn. Przedsięwzięcia promujące ideę Odnowy Wsi spotkała się z pozytywnym odbiorem wśród społeczności wiejskich, lokalnych grup i stowarzyszeń, co ma przełożenie na wciąż rosnące zainteresowanie tą inicjatywą, która przyczynia się do aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich.

Reasumując, należy więc stwierdzić, iż odnowa wsi jest współcześnie ważną napędową siłą rozwoju obszarów wiejskich, skutecznie przeobrażającą tereny nią objęte i stanowiącą istotny składnik procesów rozwojowych na poziomie lokalnym i regionalnym. Dostępne źródła finansowania procesu przeobrażenia wsi, w tym środki do chwili obecnej wykorzystane na ten cel, ukazują wymierne korzyści nie tylko dla samych mieszkańców, ale i przyjezdnych. Obszary wiejskie od zawsze były kolebką spokoju i życia blisko natury. Warto chronić codzienną przestrzeń życia oraz posiadane dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze, dla nas samych, a przede wszystkim dla przyszłych pokoleń.

Dr inż Bogusław Wijatyk

Samorządowiec, od 2007 dyrektor Departamentu Obszarów Wiejskich i Rolnictwa w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego. Inicjator programu Odnowy Wsi na Dolnym Śląsku, Twórca Festiwalu Tradycji Dolnego Śląska. W codziennej Pracy skupia się na pielęgnowaniu kultury tradycyjnej poprzez oddziaływanie na wszystkie sfery życia mieszkańców naszego regionu. Organizator corocznych spotkań wielkanocnych i Stołów Bożonarodzeniowych. Praca w urzędzie sprzyja czuwaniu nad rozwojem i poprawą warunków życia na wsi, poprzez organizację szkoleń i wsparcie środkami unijnymi.

Paweł Czyszczon

Od 1999 r. Pracownik Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego uczestniczył w realizacji programów Banku Światowego, Funduszy przedakcesyjnych i Funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Od 2007 Dyrektor Wydziału Obszarów Wiejskich.

Publikacja opracowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego,
współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Pomocy Technicznej
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Institucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 –
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

**DOLNY
ŚLĄSK**

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2007-2013